

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaali- ja terveysalan koulutusohjelma/ Kasvatus- ja perhetyö

Linda Kiiskinen

VARHAISEN TUKEMISEN TYÖOTTEEN KEHITTÄMINEN HELILÄN PÄIVÄ-
KODISSA

Opinnäytetyö 2011

TIIVISTELMÄ

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma

LINDA KIISKINEN

Varhaisen tukemisen työtteen kehittäminen Helilän päiväkodissa

Opinnäytetyö

52 sivua + 4 liitesivua

Työn ohjaajat

Lehtori Heli Paaso

Lehtori Auli Jungner

Toimeksiantaja

Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkosto

Tammikuu 2011

Avainsanat

Helilän päiväkoti, varhaiskasvatus, lapset, varhainen tukeminen, Lapsen ääni-hanke.

Tutkimuksen tarkoituksena oli kuvata sitä, miten Kotkassa toimivan Helilän päiväkodin työntekijät ovat varhaisen tuen käsitteen sisäistäneet ja miten varhainen tuki näkyy heidän päivittäisessä toiminnassa vuonna 2010. Tutkimusmenetelmä oli kvalitatiivinen. Haastattelut suoritettiin teemahaastatteluna. Apuna oli nauhuri ja etukäteen mietityt kysymykset. Kysymykset pohjautuivat tutkimusongelmiin. Tutkimuksen viitekehystenä käytettiin teoksia varhaisesta tukemisesta ja puuttumisesta sekä Lapsen äänihankkeeseen liittyvää materiaalia. Tutkimuksessa on selvitetty, miten Helilän päiväkodin työntekijät ovat varhaisen tuen sisäistäneet ja miten he näkevät varhaisen tukemisen työyhteisössään.

Tutkimustulosten mukaan Lapsen ääni -hanke on vielä pilottipäiväkodissa aluillaan. Tällä hetkellä vuoden 2010 lopussa päiväkodissa on käyty yhteiset tavoitteet ja arvot läpi. Varhaisen tuen käsite on kaikille tuttu, mutta sitä ei osata vielä selkeästi selittää sanoin. Päiväkodissa tehdään paljon yhteistyötä sekä työntekijöiden että yhteistyötaimien välillä. Päiväkodin työntekijät pitävät varhaista tukea tärkeänä, ja he ovat valmiita muuttamaan toimintaa enemmän varhaisen tuen suuntaan. Koulutusta pidetään tärkeänä ja sitä toivottaisiin vielä jatkossa lisää.

ABSTRACT

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

University of Applied Sciences

Social Care

LINDA KIISKINEN

Bachelor's Thesis

Supervisors

Commissioned by

January 2011

Keywords

Early support in Daycare Centre in Helilä

52 pages + 4 pages of appendices

Heli Paaso, Senior Lecturer

Auli Jungner, Senior Lecturer

Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkosto

day-care center, early childhood education, children, early support, Lapsen ääni-project

The purpose of this study was to show how the workers of Helilä day-care center in Kotka have internalized the meaning of early support and how it effects on their daily work in 2010. The research method was qualitative, and the interviews were conducted as theme interviews using a tape recorder and preconsidered questions. Questions were based on research problems. In this study the work of early support and intervention, and also the work in Lapsen ääni-project were used as a frame of reference. This study has charted what the workers in Helilä day-care center know about early support and how they experience it in their working environment.

According to the results of the study, the Lapsen ääni-project is just getting started. By now, in the end of year 2010 they have discussed their goals and standards about the project. Everybody knows the meaning of the early support but they don't know how to explain it. They do a lot of cooperation in their community and with their collaborate partners. The workers of the day-care center consider early support important, and they are ready to change their attitude in order to give more support for the children. They think that education is very important and they want to study more in the future.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	7
2	ALLE 5-VUOTIAAN LAPSEN KEHITYS	9
	2.1 Lapsen kehitys Piaget'n mukaan	9
	2.2 Havaitseminen	9
	2.3 Muistin kehitys	11
	2.3.1 Implisiittiset muistot	11
	2.3.2 Eksplisiittiset muistot	12
	2.4 Motorinen kehitys	12
	2.5 Vuorovaikutuksen kehitys	13
	2.6 Kielen kehitys	14
	2.6.1 Sanasto	14
	2.6.2 Taivutusmuodot	15
	2.6.3 Lauserakenteet	16
	2.6.4 Tarinankerronta	16
	2.7 Sosiaalisten taitojen kehitys ja toverisuhteet	16
	2.8 Leikin kehitys	17
	2.9 Kiintymyssuhteen kehittyminen	19
3	HOITO, KASVATUS JA OPETUS VARHAISKASVATUKSESSA	21
	3.1 Varhaiskasvatus ja päivähoito	21
	3.2 Päivähoitoa ohjaavat lait	22
	3.3 Varhaiskasvatuksen tavoitteet ja sisällöt	23
4	VARHAINEN TUKEMINEN	24
	4.1 Varhainen tuki varhaiskasvatuksessa	24
	4.2 Varhaisen tuen ero erityiseen tukeen	26
	4.3 Varhaisen tuen ero varhaiseen puuttumiseen	27

4.4	Esimerkkitilanne	27
5	KOTKAN VARHAISKASVATUSSUUNNITELMA	28
6	KOTKAN PÄIVÄHOIDON HAASTEET	29
7	PROJEKTIN KUVAUS	29
7.1	Kaste-kehittämishjelma	29
7.2	Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkosto -pilotti	30
7.3	Varhaisen tuen kehittämisvalikko	31
8	HANKKEEN JALKAUTTAMINEN PÄIVITTÄISEEN TOIMINTAAN	32
8.1	Työyhteisön kehittäminen varhaisen tuen suuntaan	32
8.2	Mentorointi	33
8.3	Työvälineenä kehittämisvalikko	33
8.4	Helilän päiväkoti	34
8.5	Hankkeen jalkautuminen Helilän päiväkotiin	35
9	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA SUORITTAMINEN	37
9.1	Tutkimusongelmat	37
9.2	Tutkimuksen kohderyhmä	38
9.3	Tutkimusmenetelmät	39
9.4	Tutkimuksen kulku	40
9.5	Tutkimuksen luotettavuus	41
9.6	Tulosten analysointi	42
10	TUTKIMUKSEN TULOKSET	42
10.1	Varhainen tuki	42
10.2	Tuen kolmiportaisuus	43
10.3	Varhaisen tukemisen ero varhaiseen puuttumiseen	43
10.4	Varhaisen tuen näkyminen päiväkodissa	44
10.5	Varhaisen tuen näkyminen omassa päiväkotiryhmässä	44
10.6	Työyhteisön tavoitteet hankkeen edistymiselle	45
10.7	Yhteisten tavoitteiden toteuttaminen	45
10.8	Jokaisen henkilökohtaiset tavoitteet hankkeen edistymiselle	46
10.9	Omien henkilökohtaisten tavoitteiden saavuttaminen	46
10.10	Päivittäisen toiminnan muutos	47

11 POHDINTA	47
LÄHTEET	51
LIITTEET	

Liite 1. Tutkimuslupa

Liite 2. Haastattelulomake

1 JOHDANTO

Varhaisen tukemisen käsite on noussut lähivuosina pinnalle varhaiskasvatuksessa, kun lasten ongelmat ovat lisääntyneet. Lapsen hyvinvoinnin kannalta varhaisessa vaiheessa puuttuminen lapsen ongelmiin on erityisen tärkeää. Kun ongelmakohta on havaittu tai merkkejä siitä näkyy, tulee päivittäiseen toimintaan mukaan käsite varhainen tuki. Varhainen tukeminen on lapsen ongelmien tukemista päivittäisessä arjessa. Varhainen puuttuminen ja tukeminen ovat vastaus esimerkiksi tilanteisiin, joissa kouluikäisellä lapsella huomataan vaikeuksia keskittymisessä ja tulee esille, että merkkejä siitä on ollut jo päiväkodissa. Varhaisella tukemisella voidaan tukea lasten yksilöllistä kasvua jo varhaisessa vaiheessa ja näin voidaan välttää tuen tarve esimerkiksi kouluikäisenä. Varhaisen tuen lähtökohta on siinä, että lapsen tarvitsema tuki viedään sinne, missä lapsi on ja tuetaan lasta hänen päivittäisessä ympäristössään.

Päätin tehdä tutkimuksen varhaisesta tukemisesta Helilän päiväkodissa syksyllä 2009, kun sain opinnäytetyöaiheeni opettajalta. Toive opinnäytetyöstä tuli Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkostolta. Tapasin Projektipäällikön Tiina Palviaisen, jonka kanssa keskustelimme tulevasta opinnäytetyöstäni. Tarkoitukseni oli tehdä tutkimus siitä, miten Helilän päiväkodin työntekijöiden toiminta on muuttunut hankkeen myötä, mutta matkan varrella aihe on muuttunut enemmänkin siihen suuntaan, miten varhainen tuki näkyy päivittäisessä toiminnassa Helilän päiväkodissa.

Varhaisen tuen käsite tuli minulle tutuksi ensimmäistä kertaa opiskelussani. Ajattelin ensin sen olevan vain erityislapsiin liittyvää tukea, mutta kun päätin opinnäytetyöni aiheen ja lähdin tutustumaan aiheeseen liittyvään materiaaliin, huomasin, että varhaisesta tukea voidaan antaa kaikille lapsille. Viimeinen harjoittelu Helilän päiväkodissa syvensi ajatuksiani varhaisesta tukemisesta ja pääsin konkreettisesti havaitsemaan, mitä varhainen tuki on käytännössä. Tuki näkyi esimerkiksi työntekijöiden jatkuvana toiminnan suunnitteluna ja lasten onnistumisien kannustamisena. Myös aamupiireillä varhainen tuki näkyi esimerkiksi kuvien käyttönä. Koska pääsin itse mukaan päiväkodin toimintaan, huomasin, miten tärkeää lapsille on se, että heitä kuunnellaan ja heidän onnistumisia kannustetaan sekä myös, että lapset otetaan huomioon kaikessa. Kaikkien ajatuksissa lapsi on keskiössä.

Koska suoritin harjoitteluni Helilän päiväkodissa, pääsin sisään yksikön toimintaan ja ajan myötä minulle heräsi kiinnostus siitä, miten päiväkodin työntekijät näkevät var-

haisen tuen omassa työssään ja miten jokainen on käsitteen sisäistänyt. Esimerkiksi aihe on ajankohtainen ja tärkeä, sillä Helilän päiväkodissa Peiponpesä-ryhmässä yhdestätoista lapsesta yhdeksällä on jokin tuen tarve. Keskustelin paljon varhaisesta tukemisesta päiväkodin johtajan kanssa ja hän oli hyvin kiinnostunut aiheesta. Minulle itselleni nousi mieleen ajatus siitä, miten työntekijät näkevät työssään varhaisen tuen merkityksen.

Lähdin tutkimaan aihetta aukaisemalla itselleni sitä, mitä varhainen tuki on. Varhainen tuki sotketaan yleensä erityiseen tukeen ja varhaiseen puuttumiseen, joten tein itselleni selväksi sen, mikä ero niiden välillä on. Koska opinnäytetyöni liittyy lapsiin ja varhaiskasvatukseen, ja koska lapsen kehityksen tunteminen on tärkeä osa perusosaamista päiväkotityössä, lähdin seuraavaksi paneutumaan lapsen kehitykseen. Sen jälkeen paneuduin yleisesti varhaiskasvatukseen. Otin myös huomioon päivähoitoa ohjaavat lait ja säädökset.

Päätin alun perin käyttäväni opinnäytetyössä vain kirjallisia lähteitä, mutta tutustumalla hankkeeseen, huomasin, että minun on käytettävä myös Internet-lähteitä kuten pdf-tiedostoja hyväkseni. Muutenkin lähdevalinnoissa painotin siihen, että lähteeni olisivat mahdollisimman uutta tietoa. Lapsen kehityksestä tosin oli vaikeaa löytää uusinta tietoa. Kaiken kaikkiaan lähteitä oli paljon tarjolla ja vaikeaksi osoittautui työn rajaaminen ja se, mitkä asiat ovat omasta mielestäni tärkeitä opinnäytetyössä ja mitä asioita pitää jättää pois.

Tutkimuksessani painotin niitä asioita, jotka olivat yhteistyötahoni toiveita, ja niitä asioita, jotka olivat omasta mielestäni mielenkiintoisia. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää sitä, miten työntekijät ovat varhaisen tuen käsitteen sisäistäneet ja miten se näkyy päivittäisessä toiminnassaan. Työn alkupuolella selvennän sitä, mitä lapsen kehitys on. Käyn läpi varhaiskasvatuksen ja mitä varhainen tuki on. Ennen varsinaista tutkimusosuutta käyn läpi myös sitä, mistä hankkeessa on kyse ja mitä asioita ja menetelmiä hankkeen jalkauttamisessa on käytetty. Tutkimukseni oli kvalitatiivinen. Tämä oli sopiva tutkimusmenetelmä, koska päätin tutkia varhaisen tuen merkitystä päiväkodin työntekijöille. Tein haastattelun Helilän päiväkotiin, joka oli yksi hankkeen pilottipäiväkodeista. Haastattelussani apunani käytin nauhuria ja etukäteen mietittyjä kysymyksiä, jotka pohjautuivat tutkimusongelmiin. Haastattelun aikana kirjasin

ylös vastausten pääkohdat, esitin tarkentavia kysymyksiä ja haastattelun lopuksi pohdin itselleni nousseita tuntemuksia haastatteluista.

2 ALLE 5-VUOTIAAN LAPSEN KEHITYS

2.1 Lapsen kehitys Piaget'n mukaan

Lapsi jäsentää ympäröivää maailmaa kongnitioiden, kuten havaintojen, kielen ja muistin avulla. Sveitsiläinen kehityspsykologi Jean Piaget (1953) on tutkinut, että lapsella ei ole valmiita perittyjä kykyjä vaan ainoastaan valmius reagoida ympäristöönsä. Vuorovaikutuksessa fyysisen ympäristönsä ja siinä toimivien ihmisten kanssa lapsi muodostaa jäsenyनेitä toimintatapoja ja -sarjoja (skeemoja), joita hän sulauttaa uusiin tilanteisiin (assimilaatio) tai mukauttaa uuden tilanteen vaatimalla tavalla (akkommodaatio). (Nurmi, J., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila I. 2006; 19.)

Sensorisessa eli ensimmäisessä vaiheessa 0–2-vuotiaana lapsi hankkii tietoa havainnoimalla ja käsittelemällä ympäristönsä esineitä sekä liikkumisella. Leikeissään lapsi harjoittelee uusia taitoja toistamalla eri toimintoja. Hän saattaa esimerkiksi heiluttaa lelua uudelleen kuullakseen siitä lähtevän äänen. Kun hän huomaa, että esimerkiksi lelu ei ääntele heiluttamalla, hän kokeilee sen sijasta painaa kädellä lelua. Esioperatiivisessa vaiheessa (2–7 vuotta) lapsi siirtyy sensomotorisesta ajattelusta esittävään ajatteluun. Esikäsitteellisen kauden aikana (2–4 vuotta) lapsen kielitaito laajenee nopeasti ja hän pystyy jäljittelemään kohteita, jotka eivät ole läsnä. Hän pystyy myös kuvitteelliseen leikkiin. Intuitiivisen ajattelun kaudella (4–7 vuotta) lapsi on sitoutunut omaan näkökulmaansa, jolloin hän luokittelee ympäristönsä esineitä pitäen mielessään kerrallaan vain yhtä niiden ominaisuutta kuten esineen kokoa tai väriä. Lapselle alkaa hahmottua myös sarjojen rakentuminen. Viisivuotias voi järjestää helposti esineitä esimerkiksi pituusjärjestykseen. (Nurmi et al. 2006; 19–20.)

2.2 Havaitseminen

Ihmisellä on sikiövaiheessa jo joitakin havaitsemiseen liittyviä kykyjä. Esimerkiksi ennen syntymäänsä lapsi oppii havainnoimaan erilaisia ääniä ja tunnistamaan oman äidin äänen. Vastasyntyneellä on valmius ottaa vastaan puhetta ja erottaa kielelle ominaiset piirteet muista äänistä riippumatta siitä, mitä kieltä lapsen elinympäristössä pu-

hutaan. Puheen runsas toisto synnyttää pysyviä muistijälkiä kuulo- ja puhutiedon käsitteilyyn liittyvissä aivojen hermosoluverkoissa. Puheäänien mielessä olevat muistitiedustukset eli representaatiot ovat perustana puheen havaitsemiselle ja korkeamman tason kielellisten rakenteiden hallinnalle. Tutkimusten mukaan lapsen varhaisen puheäänten erottelun on havaittu ennustavan myöhempää kielellistä kehitystä ja lukemaan oppimista. (Lyytinen, P., Korkiakangas, M. & Lyytinen, H. (toim.) 2006: 46; Broberg, A., Almqvist, K. & Tjus, T. 2005; 97–99; Nurmi et al. 2006; 22–23.)

Aivot eivät voi vastaanottaa kaikkea tulevaa informaatiota vaan niiden täytyy suodattaa ja sulkea virikkeitä ulkopuolelleen. Lapsen psyykkiselle terveydelle on tärkeää, että tällaista suodattamista tapahtuu ja lapsi voi valita tarkkaavuutensa kohteen sen mukaan, mitä hän on juuri tekemässä. Lapsen tukemisen tarve tulee esille sellaisissa tilanteissa, joissa lapselle on puutteita kyvyssä ottaa vastaan ja käsitellä informaatiota. Lapsen aivoihin ja niiden informaation vastaanottamiseen vaikuttaa lapsen elinympäristö ja sieltä saadut vaikutteet. Taas aivojen puutteellinen muistijärjestelmän toiminta voi aiheuttaa erilaisia psyykkisiä sairauksia ja häiriöitä. (Broberg et al. 2005; 97–99; Nurmi et al. 2006; 22–23.)

Hermoverkkojen järjestymisessä on kyse sekä hermosolujen välisten yhteyksien (synapsien) syntymisestä että hermosolujen karsiutumisesta ja yhteyksien järjestymisestä. Hermoverkkojen järjestymisen ohjautuu pääasiassa sisäsyntyisesti (geneettisesti), mutta siihen vaikuttavat myös hermosolujen oma aktiivisuus ja ympäristön niihin kohdistuva ärsytys, jotka vaikuttavat myös geenien aktivoitumiseen. Esimerkiksi näköaistin välittämä ärsytys järjestää visuaalisen hahmottamisen edellyttämää hermoverkkoa syntymästä lähtien. Lapsen valmius havaita ihmisiä sekä esineiden muotoja ja värejä tarkentuu noin 2,5 kuukauden iässä. Muutama kuukausi sen jälkeen lapsi kiinnostuu kuvioista ja hahmottaa kuvion taustastaan. Liikkuvat kasvokuvat ja niissä erityisesti silmät vetävät lapsen huomion puoleensa. (Nurmi et al. 2006; 23.)

Alle puolivuotiailla on havaittu olevan kategorisointia eli kykyä nähdä samanlaisuutta esineiden ja asioiden välillä. Muistin ja kategorisoinnin kehittymisen seurauksena lapset alkavat 6–7 kuukauden iässä vierastaa uusia ihmisiä ja he tulevat varovaisiksi niissä tilanteissa, jotka eivät ole heille entuudestaan tuttuja. Lapsen ollessa 7–8 kuukauden iässä hän seuraa katseellaan liikkuvan esineen suuntaan ja pyrkii etsimään esinettä, jos se piilotetaan. Tämä on merkki kohteen pysyvyyden havaitsemisesta. Ympäröi-

vän maailman hahmottaminen edellyttää lapselta liikkumista ja halua käsitellä ympäristössä olevia esineitä. Lapsi oppii varhain jäsentämään ympärillä olevaa maailmaa toimintansa kautta, mikä näkyy lapsen kykyä ennakoita toiminnan seurauksia. Esimerkiksi liikkeen avulla lapsi lisää ymmärrystään kohteen pysyvyydestä. (Nurmi et al. 2006; 23–24.)

2.3 Muistin kehitys

Muistaminen tarkoittaa eri puolilla aivoja sijaitsevien neuronien laukeamista nopeassa tahdissa ja ne käynnistävät siten ajatuksia ja tunteita. Ihmisen kyky muistaa erottaa meidät muusta eläinmaailmasta siten, että meillä on kyky ajatella. Oppiminen ja sen tuloksena syntyvä muisti ovat monimuotoisia toimintoja, jotka ovat mukana lähes kaikessa päivittäisessä älyllisessä ja sosiaalisessa toiminnassa. Muistin toiminta voidaan jakaa kahteen eri osaan: implisiittisiin ja eksplisiittisiin muistoihin. Implisiittinen muisto tarkoittaa sellaista, minkä muistamme mutta emme pysty palauttamaan mieleen ja eksplisiittinen muisto on taas sellaista, minkä sekä muistamme, että pystymme palauttamaan mieleen. Esimerkiksi harvalla on muistikuvia alle neljävuotiaana elämisestä, jolloin muistikuvat ovat implisiittisiä muistoja. (Broberg 2005; 99–103; Nurmi et al. 2006; 49.)

2.3.1 Implisiittiset muistot

Implisiittiset muistot tarkoittavat siis, että ihmisellä on muistoja, joiden olemassaolosta hän ei ole tietoinen, mutta ne ovat taltioituneina ja ne voivat eri tilanteissa vaikuttaa käyttäytymiseen. Yleisesti puhutaan myös proseduraalisesta eli toiminnallisesta muistista tai taitomuistista. Se sisältää motoristen taitojen tarvittavien taitojen oppimiseen liittyvät muistot. Kun erilaiset motoriset taidot on opittu kuten pyörällä ajo, tietoisuus lakkaa kantamasta niistä huolta ja siirtää tiedon lihasmuistiin. Ensimmäisinä vuosina lapsen implisiittiset muistot liittyvät usein vanhempien kanssa koettuihin fyysisiin elämyksiin kuten muistoihin, joissa on kyse emotionaalisesti voimakkaista elämyksistä kuten mielihyvystä. Lapsi ei kumminkaan pysty palauttamaan näitä kokemuksia takaisin mieleensä myöhemmässä vaiheessa. (Broberg et al. 2005; 100–101.)

2.3.2 Eksplisiittiset muistot

Ensimmäisen elinvuoden loppupuolella ja toisen vuoden alussa lapsi saa käyttöönsä uuden muistityökalun, kun kielenkehitys käynnistyy. Kun lapsi kykenee liittämään tapahtumia yhteen ja muistamaan niitä tietyissä ketjuissa, hän saa orastavan aika- ja tilakäsityksen. noin kahden vuoden ikäisenä lapselle kehittyy kyky tietoiseen yhtäjaksoiseen minäkäsitykseen, joka täydentyy ja jota yksityiskohtaiset omaelämäkerralliset muistot ylläpitävät koko lapsuuden ajan. lapsi alkaa kehittää kykyä taltioda muistoja kielellisesti, niin että niistä on mahdollista kertoa sanallisesti. (Broberg et al. 2005; 101–102.)

2.4 Motorinen kehitys

Aivojen kypsyminen ja siihen liittyvät hermoverkkojen järjestyminen on edellytys myös motoristen taitojen kehitykselle. Lapsen ollessa 0–4 kk:n ikäinen kehittyvät tarttumiseen liittyvät toiminnot sekä kokonaismotoriikkaa edustavat pään kääntäminen ja kierähtäminen vatsalta selälleen ja takaisin. Vähän myöhemmin 5–8 kk:n iässä lapsi harjoittelee esineiden käsittelyä ja opettelee istumista sekä paikasta toiseen liikkumista ryömimällä ja konttaamalla. esineiden tavoittelu, niihin tarttuminen ja erilaisten esineiden käsittelytaidot ovat monin tavoin yhteydessä lapsen kykyyn tutkia ympäristöään. Noin 9–12 kuukauden iässä tarttumisote tarkentuu siten, että lapsi poimii jo pieniä esineitä sormenpäällään taivutetun peukalon ja etusormen avulla. Tässä ikävaiheessa lapset myös nousevat pystyyn ja liikkuvat tukea vasten. (Nurmi et al. 2006; 26–27.)

Lapsi omaksuu uusia taitoja kiinteässä vuorovaikutuksessa ympäristöönsä, niin että eri alueiden kehityssaavutukset tukevat toisiaan. Kehityksen varhaisvaiheista lähtien lapsi koordinoi liikkeitään samalla tekemiensä havaintojen perusteella oppiakseen uusia motorisia taitoja. Esimerkiksi näköhavainnoissa ja käden liikkeissä ei ole kysymys kahden erillään kehittyvän alueen vähittäisestä koordinoitumisesta vaan lapsi havainnoi ympäristöään aktiivisesti voidakseen liikkua ja liikkuu voidakseen havaita. Suotuisaa lapsen kehityksen kannalta on, jos lapsi saa vapaasti tutkia ympäristöään ja jos ympäristö fyysisiltä ominaisuuksiltaan vastaa lapsen kehittyviä toimintatarpeita. (Nurmi et al. 2006; 27.)

2.5 Vuorovaikutuksen kehitys

Lapsi on syntymästään saakka suuntautunut ympäristöönsä. Hän pyrkii tutkimaan sitä ja olemaan vuorovaikutuksessa häntä hoitavien aikuisten kanssa. Aluksi lapsella on kosketus- ja näköhavaintoihin perustuva vuorovaikutus, joka näkyy parhaiten lapsen ja aikuisen välisissä hoivatilanteissa. Vauvat osaavat paitsi vastata aikuisen kommunikointiin, mutta myös tehdä siihen itse aloitteen ja herättää aikuisen halun vastata. Vauvan tyypillinen käyttäytymismuoto on itku, jolla hän ilmaisee ensimmäisiä tunteja ja tarvetilojaan. Itkun avulla lapsi ilmaisee nälkää ja kipua tai hakee sosiaalista vuorovaikutusta. (Nurmi et al. 2006; 29: Broberg et al. 2005; 108.)

Muutaman kuukauden iässä vauva viestii läheisyyden haluaan hymyilemällä ja äännelemällä. Lapset pitävät toisten ihmisten kasvoista ja äänistä, he pystyvät kuulemaan eroja ihmisäänissä ja oppivat nopeasti, että elävät kasvot ovat paljon kiinnostavimmat kuin pelkkä kuva kasvoista. Lapsen ensi hymy on sosiaalisen toiminnan merkki ja lähtökohta kommunikaation ja kielen oppimisen myöhemmälle kehitykselle. Lapsen ja aikuisen väliseen vuorovaikutukseen vaikuttaa vanhemman suhde lapseen eli kiintymyssuhde. Kiintymyssuhde on tapa, millä aikuinen suhtautuu lapseen ja miten he ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Jos lapsi ei esimerkiksi saa tarvitsemaansa huomiota vanhemmaltaan, hän ei opi, miten saada vanhemman huomio ja sitä kautta lohtu ja turva. Kiintymyssuhteesta kerrotaan myöhemmin kiintymyssuhteen kehittyminen - kappaleessa. (Nurmi et al. 2006; 29: Broberg et al. 2005; 108.)

Vuorovaikutukseen olennaisena osana liittyvät kieli ja kehon eleet. Adamson ja Bakeman (1991) ovat jakaneet lapsen esikielellisen kehityksen kolmeen eri ikävaiheeseen. Ensimmäistä vaihetta, joka ulottuu syntymästä noin 5–6 kuukauden ikään, kutsutaan kahdenväliseksi tai ei-tavoitteelliseksi kommunikaatioksi. Ensimmäisten elinkuukausien aikana lapsi suuntautuu kahdenkeskiseen, muutaman minuutin kestoiseen vuorovaikutukseen hoitajansa kanssa tarkkailemalla ja toistamalla tämän kasvoniilmeitä, kuten hämmästyttä ja matkimalla tämän ääntä. Nämä näkyvät usein lapsen ja aikuisen välisissä perushoitotilanteissa. Esikielellisen kehityksen toista vaihetta kutsutaan kolmenväliseksi, tavoitteelliseksi vaiheeksi, joka näkyy lapsella tavallisesti noin 6–8 kuukauden iästä puolentoista vuoden ikään. Kehitys kahdenkeskisestä viestinnästä kolmenväliseksi aktivoituu, kun vauva kiinnostuu ympäristönsä esineistä ja suuntautuu käsittelemään ja tutkimaan niitä. Noin puolen vuoden iässä lapset alkavat osoitella

esineitä, mitä pidetään merkinä siitä, että lapsi on siirtynyt kahdenvälisestä tunteiden jakamisesta tavoitteelliseen kommunikaatioon. Esikielellisen kehityksen kolmatta vaihetta luonnehtii esikielellisen ja kielellisen kommunikaation rinnakkainen esiintyminen noin 12–24 kuukauden iässä. Vaikka lapsen puheen tuottaminen aktivoituu, sanojen ohella esiintyy runsaasti esikielellisen kommunikaation muotoja. (Nurmi et al. 2006; 30–31.)

2.6 Kielen kehitys

Kun lapsi oppii puhumaan, puheesta tulee lapselle väline sosiaaliseen vuorovaikutukseen, ajatusten ja tunteiden viestimiseen, uusien asioiden oppimiseen ja ongelmien ratkaisemiseen. Kielen avulla lapsi oppii muuttamaan käyttäytymistään, suunnittelemaan toimintaansa ja ohjaamaan sitä. Leikki-ikäisen kielen oppimiselle tunnusomaista on sanaston nopea karttuminen sekä valmius ilman tietoista opettamista omaksua ja soveltaa sääntöjä, joiden avulla sanoja taivutetaan ja yhdistetään lauseiksi. Kieltä opetellessaan lapsi havainnoi innokkaasti elinympäristön puhetilanteita. Hän työstää aktiivisesti kuulemaansa kieltä ja vertaa uusia muotoja ja hallitsemiinsa sanoihin. (Lyytinen et al. 2006: 48; Nurmi et al. 2006; 35.)

2.6.1 Sanasto

Lapsi ymmärtää sanoja ja kieltä ennen kuin hän kykenee itse niitä tuottamaan. Esimerkiksi lapsi reagoi oman nimen kuullessaan ja tietää, mitä sana ”ei” tarkoittaa. Ensimmäisten sanojen ymmärtämisen ja tuottamisen välillä on yleensä suuri viive. Elekielellä tapahtuvaa kommunikointia pidetään siltana kielen ymmärtämisen ja tuottamisen välillä. Sanojen tuottaminen vaatii lapselta taitoja sekä ääntää sana että kykyä käyttää sitä kommunikaation välineenä. Tapa, jolla lapsi tulkitsee sanoja, on yhteydessä lapsen jo aiemmin hallitsemaan sanastoon, tietoihin ympäröivästä maailmasta sekä kognitiivisiin taitoihin, kuten havaintoihin, ajatteluun ja muistiin. Toisen ikävuoden aikana lapsi vähitellen alkaa ymmärtää sanojen olevan yhteisöllisesti sovittuja nimiä erilaisille kohteille ja tapahtumille. (Lyytinen et al. 2006: 109; Nurmi et al. 2006; 36–37.)

2.6.2 Taivutusmuodot

Riittävän perussanaston vakiintumisen (noin 30–50 sanaa) ja ensimmäisten sanayhdistelmien jälkeen lapset alkavat taivuttaa sanoja. Taivutusmuotojen omaksuminen on nopeinta 2–4 vuoden iässä. 5-vuotiaina lapset hallitsevat jo taivutusjärjestelmän perussäännöt, mutta sääntöjen yhdistelyä, uudelleen muokkausta ja poikkeuksien oppimista tapahtuu vielä myöhemmin kouluiässä. Taivutusmuotojen omaksuminen etenee askel askeleelta eteenpäin. Ensimmäiset lapsen käyttämät taivutetut sanat ovat arkikielessä usein esiintyviä muotoja, jotka edustavat tiettyjen kielellisten muotojen perustyyppiä. Nämä sanat ovat tärkeitä, sillä ne luovat pohjan, jolta kieliopillisten muotojen vertailuja, muotojen vertailuja, laajennuksia ja yleistyksiä voidaan tehdä. (Lyytinen et al. 2006: 114; Nurmi et al. 2006; 40–41.)

Kaksivuotiaat lapset taivuttavat sanoja monikossa ja käyttävät puheessaan omistusta osoittavia genetiivejä (mun, isin) ja yksittäisiä sisä- ja ulkopaikallissijoja (lattialla, lelu on kaapissa). Vallitseva aikamuoto kaksivuotiaan puheessa on preesens (lapsi nukkuu, nalle syö). Lapsi on vielä sidoksissa välittömiin havaintoihin ja niihin asioihin ja tapahtumiin, jotka esiintyvät sillä hetkellä. Kaksivuotiaat käyttävät imperatiivimuotoisia ilmaisuja kuten ”anna” ja ”tule” ja ilmaisevat omaa kielteistä kantaansa ilmaisuilla ”ei ota” tai ”ei tuu”. (Lyytinen et al. 2006: 115; Nurmi et al. 2006; 41–42.)

Keskimäärin kolmevuotias alkaa kiinnittää huomiota esineiden laadullisiin ominaispiirteisiin ja niissä ilmeneviin eroihin. Tämä näkyy puheessa esimerkiksi adjektiiveina ja niiden komparatiivimuotoina kuten pitempi ja parempi. Poikkeukset säännöistä opitaan myöhemmin. Neljävuotias käyttää puheessaan esineiden paikkaa ja sijaintia osoittavia määreitä. Tämä kumminkin edellyttää sitä, että lapsi erottaa esineen etu-, taka-, ylä- ja alapuolen sekä pystyy yleistämään tietoaan myös uusiin esineisiin. (Lyytinen et al. 2006: 115–116; Nurmi et al. 2006; 42.)

Keskimäärin viisivuotias hallitsee kielensä taivutusmuotoja ja sanojen yhdistelyä koskevat perussäännöt. Viisivuotias osaa käyttää adjektiivien vertailumuotoja sekä suomen kielessä harvemmin esiintyviä sijamuotoja. Lapsen kertoessa käynnissä olevista, menneistä tai tulevista tapahtumista hän käyttää aktiivi- ja passiivilauseita, pää- ja sivulauseita, sekä taivuttaa verbejä subjektin luvun mukaan eri persoonissa. Lapsella on taito käyttää esimerkiksi ennen ja jälkeen ilmaisuja puheessaan. (Lyytinen et al. 2006: 117; Nurmi et al. 2006; 43.)

2.6.3 Lauserakenteet

Sanojen yhdistäminen lauseiksi vaatii lapselta erottelu- ja yhdistelytaitojen lisäksi myös enemmän suunnitelmallisuutta kuin tilannesidonnaisten, yksisanaisten ilmaistujen tuottaminen. Lapsen tulee erotella ilmaisussa tarvittavat sanat sekä hallita periaatteet, joiden avulla ne yhdistetään toisiinsa. Sanojen yhdistely alkaa yleensä noin 18–24 kuukauden iässä. Ensimmäiset lauseet ovat kaksisanaisia kuten esimerkiksi ”äiti anna” tai ”anna pallo”. Lauserakenteiden kehitys on kumminkin nopeaa. Kolmivuotiaan käyttämiin lausetyyppeihin kuuluvat mm. käsky-, kiello- ja kysymyslauseet, joiden tehon lapsi oivaltaa yllättävän nopeasti arkisissa tilanteissa. Lauseissa esiintyy apuverbejä, kysymys- ja kieltosanoja sekä erilaisia taivutusmuotoja, joiden avulla lapsi täsmentää lauseidensa merkitystä, esimerkiksi ”laita se heti takas sinne”. (Lyytinen et al. 2006: 112–113; Nurmi et al. 2006; 43–44.)

2.6.4 Tarinankerronta

Tarinoiden avulla lapsi ilmaisee toisille ajatuksiaan ja tunteitaan. Ensimmäisiä merkkejä tarinankerronnasta esiintyy jo toisen ikävuoden aikana. Lapsi esimerkiksi tuo esille yksittäisiä asioita tapahtumista, joihin hän on osallistunut vanhempiensa kanssa. Tarinat ovat vielä silloin aikuisjohtoisia, sillä vanhemmat tuovat tarinaan mukaan lisää yksityiskohtia ja kuljettavat tarinaa eteenpäin. Lapsi osallistuu tarinankerrontaan omien taitojensa mukaan. Lapset alkavat kertoa tarinoita oma-aloitteisesti 2–3-vuotiaana. Lapsen ollessa 3–5-vuotias tarinat pitenevät ja yksityiskohtien määrä lisääntyy. Kolmevuotiaat yhdistävät tarinoita kertoessaan keskimäärin kaksi tapahtumaa kun neljävuotiaiden tarinat taas koostuva jo useammista tapahtumista. Viisivuotias pystyy kertomaan johdonmukaisesti etenevän lyhyen tarinan siten, että tapahtumien kulku etenee ajallisesti oikein. Kerronnan taitoihin tulisikin kiinnittää enemmän huomiota, koska niiden katsotaan olevan tärkeä yksittäinen lapsen tulevan koulumenestyksen ennustaja. Esimerkiksi heikosti lukevilla lapsilla on vaikeuksia tarinan rakenteen hahmottamisessa, muistista palauttamisessa ja oikeiden aikamuotojen löytämisessä ikätovereitaan enemmän. (Nurmi et al. 2006; 44–47.)

2.7 Sosiaalisten taitojen kehitys ja toverisuhteet

Sosiaalisilla taidoilla tarkoitetaan niitä valmiuksia, joilla lapsi pystyy arkipäivän tilanteissa ratkaisemaan ongelmia ja saavuttamaan henkilökohtaisia päämääriään sellaisilla

tavoilla, jotka johtavat positiivisiin seuraamuksiin sosiaalisissa tilanteissa. Tällaisia ovat esimerkiksi sellaiset tilanteet, joissa yksi lapsi hyväksytään leikkiin toisten lasten kanssa. Tämä taas edellyttää lapselta empatiakykyä eli taitoa tehdä havaintoja toisten tunteista, ajatuksista ja aikomuksista sekä arvioida ja ennakoida oman toimintansa seuraamuksia. Tärkeä taito on myös lapsen kyky ymmärtää omia tunteitaan ja ilmaista niitä tilanteeseen sopivalla tavalla. (Lyytinen et al. 2006: 122–124; Nurmi et al. 2006: 54.)

Lapsen sosiaaliset taidot kehittyvät nopeasti kolmen ja viiden ikävuoden välillä. Esimerkiksi kielitaito mahdollistaa uudenlaisen sosiaalisen kanssakäymisen, mikä näkyy lapsen innokkuutena käynnistää leikki yhdessä toisten lasten kanssa. Ryhmässä lapsi kokee yhdenkuuluvuuden tunteen, ja näin hän ymmärtää sosiaalisten suhteiden pysyvyyttä. Hän alkaa pitää leikkিতovereita ystävinään. Lapsi oppii ystävyys-suhteissaan kuinka toiset otetaan huomioon ja miten toisen kanssa oleminen edellyttää. Esimerkiksi leluja tulee jakaa ja toisen tunteet tulee ottaa huomioon, jotta ystävyys-suhde säilyy. (Lyytinen et al. 2006: 124–126; Nurmi et al. 2006: 55.)

2.8 Leikin kehitys

Leikki on lapsen sisäisesti motivoitunutta, vapaaehtoista toimintaa, johon hän luonteisesti suuntautuu. Leikkiessään lapsi tutustuu ympäristöönsä, oppii uusia asioita ja jakaa kokemuksiaan toisten kanssa. Lapselle on katsottu olevan tärkeää leikin tuottama toiminnan ja keksimisen ilo, ei niinkään sen lopputulos. (Nurmi et al. 2006: 57.)

Kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana lapsi leikkii eniten toiminta- ja esineleikkejä. Varhaiset leikit ovat luonteeltaan liikkuvia, kestoiltaan lyhyitä ja nopeasti vaihtuvia. Opittuaan tarttumaan esineisiin lapsi heiluttaa, koputtelee ja kääntelee niitä kädessään, siirtää niitä kädestä toiseen ja vie välillä suuhun. Ensimmäisen ikäkauden loppupuolelta lähtien esinetoiminnat alkavat eriytyä, jolloin lapsi käsittelee tarkoituksenmukaisesti tuttuja esineitä, kuten lusikkaa ja suuntaa siihen sopivia toimintoja. Vähitellen leikkivälineiden käyttö monipuolistuu ja lapsi kykenee yhdistelemään esineitä toisiinsa tarkoituksenmukaisella tavalla. (Lyytinen et al. 2006: 83; Nurmi et al. 2006: 57.)

Toisen ikävuoden alkupuolella lapsi siirtyy enemmän symboliseen leikkiin, jossa lapsi suuntaa toimintoja ensin itseensä esimerkiksi leikkimällä syövänsä tyhjältä lusikasta ruokaa. Myöhemmin symbolinen leikki siirtyy toisiin ja lapsi esimerkiksi syöttää nyt

tyhjällä lusikalla ruokaa nukelle. Symboliselle leikille on ominaista, että lapsi korvaa esineitä toisilla ja antaa niille uusia merkityksiä. Symboliset leikit ovat lapsen emotionaalille kehitykselle tärkeitä, sillä leikeissä lapsi voi muokata ympäröivää todellisuutta omien halujensa ja kiinnostuksen kohteiden mukaisesti. (Nurmi et al. 2006: 58.)

Kolmivuotiaat ja sitä vanhemmat lapset ovat kiinnostuneita rakenteluleikeistä. Kolmivuotiaiden rakentelu on vielä kumminkin aika lyhytkestoista. Lasten rakentelu voi olla joko leikkiä yksin tai rinnakkain, jolloin leikkijöillä on omat välineensä, mutta leikin teema on kaikille sama. Rakentelun teema voi olla myös usealle lapselle yhteinen, jolloin leikin lopputulosta ka toteutusta suunnitellaan yhdessä. Rakenteluleikeissä lapsi voi harjoitella tilan ja suhteiden ymmärtämistä, materiaalien tuntemusta, käden motorian taitoja, pitkäjänteisyyttä ja tarkkaavaisuutta sekä luovuutta ja kekseliäisyyttä. (Nurmi et al. 2006: 59.)

Roolileikkejä lapsi alkaa leikkiä kolmen ikävuoden aikana. Roolien omaksumista edistävät lapsen kokeileva käyttäytyminen ja toisten kanssa tapahtuva vuorovaikutus. Roolitoiminnot leikeissä ovat lyhyitä tapahtumasarjoja, joiden toteuttamisessa lapset tarvitsevat vielä aikuisen apua. Roolileikeissä lapset harjoittelevat koulutyöskentelyn kannalta tärkeitä yhteistoiminta- ja vuorovaikutustaitoja. Rooleihin liittyvien tarinoiden kerronnan, kirjaimilla leikkittelyn sekä toisten ilmaisujen kielellisen täydentämisen ja korjaamisen on havaittu olevan positiivisesti yhteydessä myös lasten alkavaan lukutaitoon. Roolileikkeihin sisältyy myös runsaasti mielikuvitusta, kuten aiheiden keksimistä ja niistä keskustelemista. (Nurmi et al. 2006: 61.)

Viisivuotiaat ovat kiinnostuneita sääntöleikeistä. Lasta kiinnostavat sääntöleikkien vuorottelu ja tietty kaava, jonka mukaa pelissä tai leikissä edetään. Myös sääntöjen onnistunut noudattaminen ja pelissä voittaminen ovat lapsien mielestä erittäin kiehtovia. Myös tänä päivänä ovat lisääntyneet tietokonepelien määrä. Pelien pelaaminen voi olla lapsen kehitystä tukevaa, jos pelaamisen kielelliset vaaratekijät osataan ottaa huomioon. Liiallinen tietokonepelien määrä voi olla haitallista lapselle, sillä hänen kontaktit ikätovereihin huonontuvat ja esimerkiksi lapselle tärkeänä pidetyt ulkoleikit vähenevät tietokonepelien myötä. (Nurmi et al. 2006: 61–62.)

2.9 Kiintymyssuhteen kehittyminen

Vastasyntyneen eloonjääminen on elämän ensimmäisten kuukausien ajan täysin sen varassa, että aikuinen lämmittää, ruokkii ja suojelee häntä. Ihmislapsen eloonjääminen ja vähitellen myös turvallisuuden kokemus on aina ollut riippuvainen fyysisestä läheisyydestä suojaavaan aikuiseen. Lapsen vanhempien ei tarvitse olla täydellisiä hoitaessaan lastaan vaan jo riittävän hyvä hoitokin on positiivista lapselle. Riittävän hyvä hoitaja huolehtii lapsen perustarpeista eli ravinnosta, lämmöstä ja suojasta. Hän vastaa myös kohtalaisen herkkätunteisesti ja ennalta arvattavasti lapsen viesteihin. Geenit valmistavat lasta vuorovaikutukseen tällaisen hoivaympäristön kanssa. (Broberg et al. 2005; 119–120; Lyytinen et al. 2006: 59.)

Ensimmäisten päivien ja viikkojen aikana vastasyntynyt käyttää kaikkia aistejaan oppiakseen tuntemaan ympäristönsä ja siinä jatkuvasti esiintyvät henkilöt kuten vanhemmat ja sisarukset. Pikkulapsen vuorovaikutus on ensin vain itkua ja katseen kiinnittämistä hetkellisesti johonkin tiettyyn asiaan. Jonkin ajan kuluttua vauvalle ilmaantuu kyky lähettää myönteisiä viestejä kuten hymyä. Parin kuukauden iässä vauva päästää ihmisiä lähelleen ja häntä voivat hoitaa eri henkilöt. Vauva katsoo kiinnostuneena melkein kaikkia, jotka osoittavat hänelle kiinnostusta. Ensimmäisien kuukausien aikana, kun kiintymyssuhde on kunnolla kehittynyt, vanhemman on tärkeää auttaa lasta tunnesäätelyssä. Vauva ei kestä kovin pitkään voimakkaita kielteisiä tunnetiloja ja hänen oma kykynsä säädellä voimakkaita tunteita on rajallinen. Lapsi tarvitsee vanhemman apua oppiakseen vähitellen niin sanotun tunteiden itsesäätelyn. (Broberg et al. 2005; 121–123; Lyytinen et al. 2006: 60.)

Noin seitsemän kuukauden iässä tapahtuu äkillinen muutos. Lapsi alkaa protestoida rajusti, jos hänet esimerkiksi erotetaan vanhemmistaan tai häntä hoitaa joku ennalta tuntematon henkilö. Lapsi on kiintynyt vanhempiansa eikä halua tehdä eroa heistä. Kun lapsi oppii konttaamaan, hän pystyy itse säätelämään välimatkaa vanhempiansa. Kun kaikki on rauhallista, lapsi leikkii näennäisesti huolettomana, eikä näytä piittaavan siitä, onko vanhempi läsnä vai ei. Mutta jos samaan tilaan tulee vieras henkilö, lapsen kiintymysjärjestelmä kytkeytyy ja lapsi haluaa lisää läheisyyttä vanhempaan. Lapsi on tällöin muodostanut vanhempaansa aivan tietynlaisen tunnesuhteen, kiintymyksen ja käyttää vanhempaansa turvallisenä tukikohtanaan. (Broberg et al. 2005; 123.)

Lapsen ollessa 3–4-vuotias suhde vanhempiin muuttuu. Lapsi muuttuu vähemmän itsekeskeiseksi ja alkaa ymmärtää, että vanhempikin on ihminen, jolla on omia toiveita ja etuja. Ne eivät osu aina lapsen etujen kanssa yhteen. Lapsen on siis neuvoteltava vanhemman kanssa niin, että kumpikin saa etunsa tyydytetyksi. Näin lapsi pystyy vaaran uhatessa hakemaan aikuiselta turvaa ja suojaa. (Broberg et al. 2005; 127–128.)

Mary Ainsworth (1978) on tutkinut lapsen ja vanhemman vuorovaikutusta. Tutkimukset osoittivat, että vuorovaikutusta voidaan kuvata kolmella erilaisella mallilla, jotka ovat turvallinen, välttelevä ja ristiriitainen kiintyminen. Turvallinen kiintyminen on sitä, että lapsi saa vanhemmaltaan turvallisuuden tunteen ja uskaltaa tutkia ympäristöään, koska tietää, että voi aina palata takaisin vanhemman luokse ja saada häneltä turvaa. Turvallisesti kiintynyt lapsi on kokemuksistaan vanhemman kanssa saanut varmuuden siitä, että hän voi aina palata vanhemman luokse turvaan, jos sitä tarvitsee. (Broberg et al. 2005; 127–128.)

Välttelevä kiintymyssuhde on sitä, että vanhempi on osoittanut lapselle olevansa kiusaantunut lapsen takertuvista emotionaalisista tarpeista. Koska pieni lapsi tarvitsee vanhempansa läheisyyttä turvallisuuden takaamiseksi, oppii välttelevästi kiintynyt lapsi, että hän saavuttaa optimaalisen läheisyyden olemalla ilmaisematta lohdun ja hoivan tarpeitaan. Ristiriitaisessa kiintymisessä vanhemman vuorovaikutus lapsen kanssa on herkkätuntoista, mutta ennakoimattomampaa. Lapsi ei tällöin pysty ennalta tietämään, miten vanhempi häneen suhtautuu. Lapsi ei siis opi, että hän voi signaaleillaan itse säädellä vuorovaikutusta vanhemman kanssa, vaan hän on enemmän vanhemman mielivallan armoilla. (Broberg et al. 2005; 130–131.)

Ainworthin tutkimusmenetelmää alettiin kokeilla ja huomattiin, että oli olemassa lapsia, joita ei voitu luokitella mihinkään näistä kolmesta edellä mainitusta ryhmästä. Myöhemmin osalle näistä lapsista on voitu määritellä jäsentymättömän kiintymisen malli (Main & Solomon 1986). Tämä tarkoittaa sitä, että lapsen ja vanhemman vuorovaikutus perustuu paljolti pelolle. Lapsi haluaa vanhemman turvaa, mutta mitä lähemmäksi vanhempaa lapsi tulee, sitä enemmän hän pelkää. Lapsi joutuu näin mahdollottomaan ristiriitatilanteeseen. Vanhemman käyttäytyminen on arvaamatonta. Tällaista nähdään esimerkiksi perheissä, joissa on havaittu fyysistä tai psyykkistä pahoinpitelyä ja laiminlyöntiä. (Broberg et al. 2005; 131–133.)

Lapsen ja vanhemman välinen varhainen kiintymyssuhde sisältää kolme myöhemmin psyykkisen terveyden kanalta tärkeää elementtiä, jotka ovat läheisten ihmissuhteiden arvostaminen ja halua solmia läheisiä suhteita pelkäämättä hylätyksi tulemista, kyky säädellä voimakkaita tunteita joutumatta niiden musertamiksi sekä kyky nähdä ja arvostaa muita ihmisiä olentoina, joilla on omia tunteita ja tarkoitusperiä. On myös tutkittu, että kiintymysmallilla on yhteys sosiaalisten taitojen myöhempään kehitykseen suhteessa aikuisiin ja samanikäisiin (Thompson 2000). Varhaislapsuudessa turvallisesti kiintyneillä lapsilla on leikki-ässä ja kouluikäisinä paremmat suhteet niin omiin vanhempiinsa kuin perheen ulkopuolisiin aikuisiin. He ovat myös ikätovereiden parissa pidetympiä. (Broberg et al. 2005; 126–136.)

3 HOITO, KASVATUS JA OPETUS VARHAISKASVATUKSESSA

3.1 Varhaiskasvatus ja päivähoido

Päivähoitojärjestelmän juuret tulevat 1800-luvun loppupuolelta, jolloin Suomessa käynnistyi lastentarha- ja seimitoiminta. Tavoitteena silloin oli tukea lasten kasvatusta yleensä sekä kohottaa perheiden kasvatuksen tasoa. Myöhemmin Itsenäisyyden alun ensimmäisinä vuosikymmeninä päivähoito valtiollistettiin ja sen merkitystä alettiin tarkastella lastensuojelullisesta kehyksestä, johon liittyi myös vahvasti vähäosaisuus. Kotihoitoa pidettiin tärkeimpänä hoitomuotona. 1960-luvulla naiset alkoivat käydä työssä ja päivähoidon tarve yleistyi. Laki lasten päivähoidosta säädettiin vuonna 1973. Tällöin päivähoito määriteltiin kaikille tarvitseville tarkoitetuksi sosiaalipalveluksi ja samalla päivähoito irrotettiin kuuluvaksi lastensuojeluun ja vähäosaisuuteen. Sittenmin päivähoidon säädöksiä on muutettu useasti ja päivähoito on laajentunut huomattavasti. Päivähoito on määritelty osaksi varhaiskasvatusta, jolla tarkoitetaan alle kouluikäisten lasten kasvatusta. (Alasuutari 2003, 24–25.)

Päivähoitoa on päiväkodeissa annettavaa päivähoitoa, jossa on ryhmiä eri-ikäisille lapsille, kuten esimerkiksi alle 3-vuotiaat, 3–5 vuotiaat, esikouluryhmä ja joskus myös koululaiset. Ryhmät saattava olla vielä jaettu kokopäiväryhmään tai puolipäiväryhmään. Päivähoidon toiminnan perusta on edistää lasten terveyttä ja fyysistä kasvua. Esimerkiksi pienemmät lapset kuten alle 3-vuotiaat tarvitsevat enemmän hoivaa ja huolenpitoa kuin vanhemmat lapset. Riittävä ravinto, päivälepo sekä säännöllinen päivärytmi ovat lapsen hyvinvoinnille erityisen tärkeää. Jokainen lapsi on erilainen ja tä-

män takia päivittäisessä toiminnassa tulisi ottaa huomioon jokaisen tarpeet ja tottumukset. (Peltonen 2004, 30–31.)

Tänä päivänä varhaiskasvatuksessa kiinnitetään yhä enemmän huomiota hoitopaikan ja vanhempien väliseen suhteeseen eli kasvatuskumppanuuteen. Kasvatuskumppanuudessa on tärkeää molempien osapuolten kasvatuksen kunnioittaminen ja yhteisistä kasvatustavoitteista keskusteleminen. Tällä tavoin tulee huomioiduksi myös erilaiset perheet ja kasvuympäristöt, perheen rodulliset, uskonnolliset ja kulttuuriset tarpeet. Tällaiset asiat tulevat yleensä puheeksi lapsen yksilöllistä varhaiskasvatussuunnitelmaa tehdessä. (Peltonen 2004, 32.)

Varhaiskasvatus on lapsen kanssa käytävää kasvatuksellista vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on edistää ja tukea lapsen tervettä kasvua, kehitystä sekä oppimista. Varhaiskasvatuksen tehtävät voidaan kiteyttää kolmeen osaan. Ensiksi varhaiskasvatuksen tehtävänä on vastata lapsen hoidosta, kasvatuksesta ja opetuksesta päivähoidon aikana. Toiseksi päivähoiton tehtävä on tukea lasten koteja näiden kasvatustehtävissä ja yhdessä kotien kanssa edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehittymistä. Kolmanneksi tärkeänä tehtävänä on lapsen tukeminen siirtymävaiheissa ja yhteydenpito kouluun. Lisäksi tänä päivänä päivähoiton tehtävänä on toimia lastansuojelun avohoitona sekä osaltaan kuntouttajana erityistä tukea tarvitseville lapsille. (Peltonen 2004, 29; Määttä & Rantala 2010, 97.)

3.2 Päivähoitoa ohjaavat lait

Lainsäädäntö tarkoittaa eduskunnan, ministeriön ja muun valtionhallinnon toteuttamaan ohjausta joka tapahtuu lakien, asetusten, valtioneuvoston ja ministeriön päätösten kautta. Päivähoitoa ohjaavia lakeja on useita, kuten perustuslaki, kuntalaki ja erillislait; kansanterveyslaki, sosiaalilainsäädäntö ja koulutuslainsäädäntö. Lisänä toimintaa ohjaa myös YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Perustuslaissa pidetään keskeisenä oikeuksina yhdenvertaisuutta, ihmisarvon loukkaamattomuutta, yksilön vapauden ja oikeuksien turvaamista sekä kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia. Kuntalaki taas korostaa palvelujen käyttäjien osallisuutta ja vaikuttamisen näkökulmaa. (Peltonen 2004, 30; Huhtanen 2004, 17–18.)

Päivähoiton tulee tarjota lapselle jatkuvat, turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet, lapsen kehitystä monipuolisesti tukevaa toimintaa sekä lapsen lähtökohdat huomioon ottaen

suotuisa kasvu ympäristö. Lapsen iän ja yksilöllisten tarpeiden mukaisesti päivähoiton tulee yleinen kulttuuriperinne huomioon ottaen edistää lapsen fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä sekä tukea hänen esteettistä, älyllistä, eettistä ja uskonnollista kasvatustaan. Uskonnollisen kasvatuksen tukemisessa on kunnioitettava lapsen vanhempien tai holhoojan vakaumusta. Edistäessään lapsen kehitystä päivähoiton tulee tukea lapsen kasvua yhteisvastuuseen ja rauhaan sekä elinympäristön vaalimiseen. (Määttä & Rantala 2010, 101; Keskinen & Virjonen 2004, 14.)

3.3 Varhaiskasvatuksen tavoitteet ja sisällöt

Varhaiskasvatuksen tavoitteena on ensisijaisesti edistää lasten kokonaisvaltaista hyvinvointia. Hyvinvoinnin edistämiseksi lapsen terveyttä ja toimintakykyä vaalitaan ja lapsen perustarpeista huolehditaan. Lapsi kokee, että aikuiset arvostavat häntä, hänet hyväksytään omana itsenään, hän tulee kuulluksi ja nähdyksi sekä hän saa vahvistusta terveelle itsetunnolle. Lapsi uskaltaa yrittää ja oppii sosiaalisia taitoja toimiessaan muiden kanssa. Lapsi kohdataan yksilöllisten tarpeiden, persoonallisuuden ja perhekulttuurinsa mukaisesti ja hän kokee olevansa tasa-arvoinen riippumatta hänen sukupuolestaan, sosiaalisesta tai kulttuurisesta taustastaan tai etnisestä alkuperästään. (Varhaiskasvatussuunnitelma 2005, 16.)

Hyvällä hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuudella voidaan edistää lapsen myönteistä minäkäsitystä, lapsen ilmaisu- ja vuorovaikutustaitoja sekä ajattelun kehittymistä. Myös leikki kuuluu olennaisena osana lapsen kasvuun ja uuden oppimiseen. Varhaiskasvatuksessa kasvattajan rooli on olennainen. Kasvattajan työssä on tärkeää tiedostaa oma kasvattajuus ja sen taustalle olevat arvot ja eettiset periaatteet. Kasvattaja mahdollistaa hyvän ilmapiirin yhteisössä, ja näin lapsi voi kokea yhteenkuuluvuuden ja osallisuuden tunteen. Kasvattajat suunnittelevat myös päivittäisen toiminnan. Näkemys hoidon, kasvatuksen ja opetuksen kokonaisuudesta ohjaa kasvattajaa toimintaa ja kasvattaja tiedostaa lapsen kasvun ja oppimisen mahdollisuudet. Kasvattajat kunnioittavat lapsen vanhempia sekä mielipiteitä ja työskentelevät kasvatuskumppanuuden periaatteiden mukaan. Ammatillinen ja koulutuksen tuottama tieto ja kokemus luovat perustan osaamiselle. (Varhaiskasvatussuunnitelma 2005, 17–18.)

Varhaiskasvatuksen sisältö on muodostettu kuudesta eri osa-alueesta. Tarkoituksena on turvata lapselle maailmasta syntyvän kuvan monipuolisuus, eheys ja kokonaisvaltaisuus. Orientaation käsitteen tarkoituksena ei ole oppiaineiden sisältöjen opiskelu

vaan sellaisten välineiden ja valmiuksien hankinnan aloittaminen, joiden avulla lapsi vähitellen pystyy perehtymään, ymmärtämään ja kokemaan ympäröivän maailman monimuotoisia ilmiöitä. Orientaatiot ovat matemaattinen, luonnontieteellinen, historiallis-yhteiskunnallinen, esteettinen, eettinen ja uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio. (Varhaiskasvatussuunnitelma 2005, 27–29.)

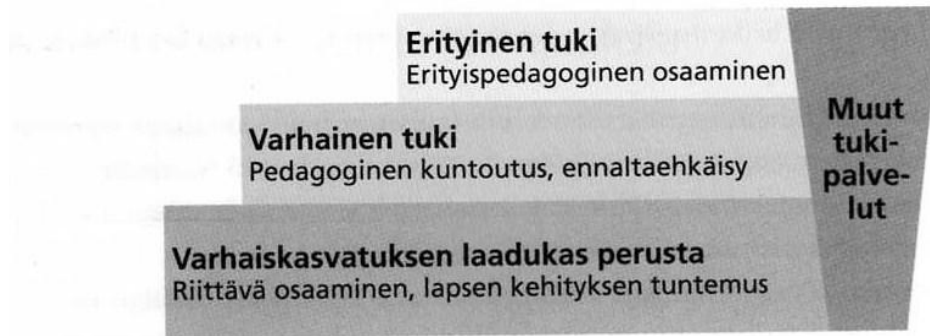
4 VARHAINEN TUKEMINEN

4.1 Varhainen tuki varhaiskasvatuksessa

Varhainen tukeminen liitetään yleensä erityispäivähoitoon. Nykyään lasten ongelmien lisääntyessä tuen tarve on tullut yleisemmäksi ja rajaa erityisen ja tavallisen välillä on mahdotonta tehdä näkyväksi. Lapsen tukemista on mahdoton liittää vain erityispalveluun. Vuonna 2002 on Varhaiskasvatuksen valtakunnallisissa linjauksissa (Valtioneuvosto periaatepäätös 2002) todettu, että lapselle annettava erityinen tuki tulisi mahdollisimman pitkälle tarjota tavallisten kasvatuspalvelujen, kuten päivähoidon yhteydessä. Periaatteena se tarkoittaa sitä, että jokainen lapsi menee hoitoon sinne, minne menisi ilman tuen tarvettakin ja lapsen tarvitsema tuki tuodaan sinne, missä lapsi on. Tähän tarvitaan henkilökunnan sitoutuneisuutta ja perusosaamista. (Heinämäki 2008, 8–9.)

Varhainen tukeminen on lapsen yksilöllistä tukemista päivittäisen toiminnan osana. Se on lapsen arkeen sisältyvän tuen tarpeen tunnistamista ja tukitoimien vahvistamista. Tämä edellyttää päiväkodin henkilökunnalta jatkuvaa toiminnan kehittämistä ja arviointia varhaisen tuen työotteen suuntaan. Yleensä varhaisen tuen tarve esiintyy tilanteissa, joissa lapsella on vaikeuksia liittyä ryhmään ja toimia ryhmän jäsenenä. Tuki voi olla myös sosiaalis-emotionaalisen kehityksen tukemista, mutta myös perheen muutostilanteet ja voimavarojen heikentyminen voivat lisätä lapsen varhaisen tuen tarpeita. (Heinämäki 2008, 8–9.)

Varhaiseen tukeen liittyy ennaltaehkäisevä, lapsen kasvun ja kehityksen riskitekijöiden havainnointiin sekä tunnistamiseen liittyvä näkökulma. Tällainen näkökulma edellyttää lapsen yksilöllistä tukemista päivittäisessä arjessa ja samalla työyhteisön toiminnan arviointia ja kehittämistä varhaisen tuen suuntaan. Kuvassa 1 selvitetään varhaisen tuen rakentumista päivähoidon arkeen.



Kuva 1. Tuen kolmiportaisuus peruspalveluissa (Heinämäki 2008, 10).

Varhainen tuki perustuu laadukkaalle varhaiskasvatuksen perustalle eli hyvälle perusosaamiselle. Kun varhaista tukea järjestetään, erityispedagoginen tieto ja osaaminen muokkaavat päivittäistä toimintaa. Varhainen tuki näkyy siis päivittäin valituissa menetelmissä, ympäristön ratkaisuisissa ja kasvattajan toiminnassa. Varhaiseen tukeen sisältyy myös ennaltaehkäisevä näkökulma, joka edellyttää ympäristön ja toimintatapojen suunnittelua ja arviointia. Erityinen tuki on erityispedagogista osaamista edellyttävää, suunnitelmallista ja yksilöllistä lapsen tukemista ja tavoitteellista yhteistyötä lapsen muiden tukipalveluiden kanssa. (Heinämäki 2008, 10.)

Lapsen tuen tarpeen havaitseminen edellyttää sitä, että tunnetaan lapsen kehitys hyvin. Kasvattajan on selkeästi eroteltava ne tilanteet, mitkä ovat lapsen kehitykseen luonnollisesti kuuluvia asioita ja mitkä tilanteet edellyttävät puuttumista. Lapsen varhaisen tuen kannalta on keskeistä, että kasvattajat tunnistavat lapsen tuen tarpeen arjen tilanteissa, jolloin voidaan hyvissä ajoin jo tietää, millaista tukea lapsi arkensa ja toimintansa helpottamiseksi tarvitsee. Kun tuen tarve on havaittu, puuttuminen sekä tuen muoto tulee toteuttaa lasta ja perhettä kunnioittavasti, leimaamatta, avoimesti ja tukea antaen. Näillä keinoin prosessi tukee lasta ja hänen perhettään tehokkaimmin. Varhainen tuki edellyttää myös sen, että tukea voidaan järjestää mahdollisimman pian, kun tuen tarve on tullut esille. (Heinämäki 2008, 10–11.)

Varhaisen tuen tarpeen havaitseminen ja arvioiminen edellyttää siis kasvattajalta hyvää lapsen ja hänen kehityksensä tuntemista. Tuen tarve voi tulla esille esimerkiksi kehityksen eri vaiheissa, erilaisissa kasvatusympäristöissä tai kasvatuksellisissa tilanteissa. Lapsen ympäristössä lapsen toimintaan voi vaikuttaa ryhmän koko, virikkeiden määrä tai ympäristön toiminnan jäsentyneisyys. Esimerkiksi pienessä ryhmässä lapsen

yksilöllisyys tulee paremmin esille ja hän voi helpommin luoda hyviä vuorovaikutussuhteita kasvattajaan ja muihin lapsiin, eikä näin tarvitse niin paljon yksilöllistä tukea. Liika virikkeiden määrä lapsen ympäristössä voi lisätä tuen tarvetta keskittymistä vaativissa tehtävissä. Toiminnan jäsentyneisyys tarkoittaa taas sitä, että joillekin lapsille on erityisen tärkeää se, että ei tehdä kahta asiaa samaan aikaan vaan asiat tapahtuvat eri toimintoina. Kasvatuksellisissa tilanteissa aikuisjohtoisuus tai aikuisen ohjaustapa voivat vaikuttaa siihen, että lapsi tarvitsee tukea. Lapsen käyttäytymisessä se voi näkyä esimerkiksi aikuisen vastusteluna ja ohjeista kieltäytymisenä. Tuen tarve kehityksen eri vaiheissa näkyy esimerkiksi itsenäistymisessä, sosiaalisten taitojen kehittämisessä tai kouluvalmiuksien saavuttamisessa. (Heinämäki 2008, 11–13.)

4.2 Varhaisen tuen ero erityiseen tukeen

Varhaiskasvatukseen on tullut käsite erityinen tuki. Se ei tarkoita aivan samaa kuin varhainen tuki ja sillä on eroa myös toiminnassa ja ajattelutavassa. Lapsi voi saada erityistä tukea, vaikka ei olisikaan virallisesti erityispäivähoidossa tai päiväkodin henkilöstö voi kohdata työssään erityistä tukea tarvitsevia lapsia, vaikka he eivät olisikaan erityispäivähoitoa tarjoavassa päiväkodissa. (Heinämäki 2008, 8–9)

Jokaiselle erityistä tukea tarvitsevalle lapselle tehdään kuntoutussuunnitelma yhdessä työntekijätiimin, vanhempien ja asiantuntijoiden kanssa, jotka tarkastavat suunnitelmaa säännöllisesti. Päivittäisessä toiminnassa pitää ottaa huomioon se, että ympäristö mahdollistaa lasta kehittävän toiminnan ja että se on turvallinen. Yleistä on, että erityistä tukea tarvitsevat lapset ovat erityisryhmässä, jossa toimii erityislastentarhanopettaja, lastenhoitaja ja erityisavustaja. (Kontu & Suhonen 2005, 50–53.)

Erityinen tuki toteutetaan yleensä lapsiryhmässä, harvoin yksilöllisesti aikuisen ja lapsen välisessä kahdenkeskisessä tilanteessa. Lapsiryhmien kasvaessa, lapsiryhmää on syytä jakaa toiminnallisiin ja kuntouttaviin pienryhmiin niin usein kuin mahdollista. Lapsiryhmässä voi olla jokin lapsi, joka tarvitsee tukea puheenkehityksessään, jolloin käytetään koko ryhmän toiminnassa hyväkseen kuvia tai tukiviittomia. Esimerkiksi kuvien käyttö auttaa lapsia, joilla on pulmia kielellisessä kehityksessä, tarkkaavaisuudessa ja toiminnan ohjauksessa. Niiden käytöstä voivat hyötyä myös muutkin lapsiryhmän lapset. (Koivunen 2009, 95–96.)

4.3 Varhaisen tuen ero varhaiseen puuttumiseen

Varhainen tukeminen ja varhainen puuttuminen sekoitetaan helposti käsitteenä toisiinsa. Varhaisen puuttumisen avulla pyritään kehittämään palvelujärjestelmää kuten päivähoitoa siihen suuntaan, että pystytään tarpeeksi ajoissa puuttumaan lasten ja perheiden ongelmiin ja tukemaan heitä niistä selviytymisessä. Varhainen puuttuminen työtapana ohjaa ammattilaista tunnistamaan huolensa niin sanotun huolen vyöhykkeistön avulla ja ottamaan asian puheeksi vanhempien kanssa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Varhainen tukeminen tulee puuttumisen jälkeen, eli se vastaa siihen, mitä tehdään, kun puuttuminen on tehty. Se herättää kysymyksiä siitä, miten päivittäinen toiminta muuttuu, miten voidaan tukea lasta hänen päivittäisessä ympäristössään, millaisissa ympäristöissä ja tilanteissa lapsen tuen tarve tulee esille. (Kananoja et al. 2007, 123.)

Huolipuhe kohdistuu usein lapsen yksilölliseen kehitykseen ja käyttäytymiseen tai lapsen kotiin liittyviin asioihin. Tilanteessa, jossa työntekijällä herää huoli lapsesta, herää myös huoli itselle siitä, riittääkö oma osaaminen ja voimavarat vai tarvitaanko muuta tukea. Tähän auttaa Stakesin Palmuke-projektissa kehitetty huolen vyöhykkeistö, joka auttaa jäsentämään lasta koskevan huolen asteen, omien auttamismahdollisuuksien riittävyyden sekä lisävoimavarojen tarpeen. Vyöhykkeistön avulla pyritään lisäämään varhaista puuttumista ja yhteistyötä tukevaa toimintamallia. (Määttä & Rantala 2010, 102–103.)

4.4 Esimerkkitalanne

Seuraavassa tilanteessa haluan tuoda konkreettisesti esille sen, miten voidaan toimia päivittäisessä tilanteessa niin, että otetaan lapsen yksilöllisyys huomioon. Tämä esimerkki on sovellettu kokemuksistani päiväkotityössä ja Koivusen (2009) esimerkistä.

Lapset kokoontuvat aamupiirille. Mukana on myös Timo, joka tarvitsee tavallista enemmän tukea tarkkaavaisuudessa ja keskittymisessä. Aamupiiri alkaa hyvän huomenen toivotuksella ja sitten leikitään yhdessä laululeikkejä. Sen jälkeen luetaan kirjaa. Timo alkaa satua kuunnellessa pyöriä penkillä, juttelemaan kovalla äänellä itseksensä ja tönimään muita kavereita. Lastentarhanopettaja kieltää Timoa, mutta käyttäytyminen ei muutu. Lastentarhanopettaja poistaa Timon aamupiiriltä toiseen huoneeseen.

Kasvattajan tavoitteena on yrittää pitää Timo mukana aamupiirillä loppuun saakka. Hän kuitenkin poistaa Timon aamupiiristä. Tällaista yleensä tapahtuu ja monesti tätä tehdään saman lapsen kohdalla. Ryhmästä poistaminen aiheuttaa lapselle epäonnistumisen kokemuksen ja hän tuntee saaneensa rangaistuksen huonosta käyttäytymisestä. Timoa ei hyödytä se, että hän istuu loppuun saakka aamupiirissä tai että hänet jätetään istumaan aamupiirin jälkeen paikalleen opettelemaan istumista. (Koivunen 2009:92.)

Lastentarhanopettaja on sopinut Timon vanhempien kanssa, että Timo osallistuu aamupiirin alkuosioon. Sen jälkeen Timo saa poistua toiseen huoneeseen tekemään ennalta sovittuja asioita toisen kasvattajan kanssa tai hänet ohjataan leikkimään muita lapsia aikaisemmin. Aamupiirillä oleva lastentarhanopettaja on kertonut muille lapsille, että tällä tavalla Timo harjoittelee keskittymistä.

5 KOTKAN VARHAISKASVATUSSUUNNITELMA

Kotkan varhaiskasvatussuunnitelma on laaja tietopaketti siitä, mitä varhaiskasvatus on Kotkan alueella. Se on myös hyvä työväline päivähoidon henkilökunnalle palata siihen, mitä päivähoido on ja mihin päivittäisessä toiminnassa ollaan pyrkimässä. Se on myös johtajan työväline, mitä tarvitaan esimerkiksi silloin, kun pohditaan työyhteisön kehittämistä. Varhaiskasvatussuunnitelma sisältää myös tärkeää tietoa päivittäisestä työstä, kuten mitä ovat hyvä kasvuympäristö, leikin merkitys, kasvatuskumppanuus tai erityiskasvatus. (Kotkan varhaiskasvatussuunnitelma.)

Kotkan varhaiskasvatussuunnitelman sisällön perusteena on käytetty valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman linjauksia sekä kaupungin omia, tärkeiksi koettuja sisältöjä. Varhaiskasvatussuunnitelmassa on yhdessä määritetty varhaiskasvatustoiminnan linjaukset ja toiminnan kehittämisen suunta. Linjaukset olisi tarkoitus tarkentua edelleen jokaisen yksikkökohtaisen varhaiskasvatussuunnitelman myötä. Varhaiskasvatuksen arvot ovat laadukkaiden palveluiden tuottaminen ammattitaidolla lapsen ja perheen tarpeet mukaan ottaen, palvelujen muunneltavuus ja monipuolisuus, lapsen kunnioittaminen, turvallinen ja myönteinen kasvuympäristö, yksilölliset kasvun, kehityksen ja oppimisen mahdollisuudet, vastuullinen kasvatuskumppanuus sekä vuorovaikutus ympäröivän yhteiskunnan kanssa. (Kotkan varhaiskasvatussuunnitelma.)

Kotkalaisen varhaiskasvatuksen toiminta-ajatus on että päivähoido tarjoaa monipuolisia ja laadukkaita varhaiskasvatuspalveluja lapsen ja perheen tarpeet huomioiden.

Varhaiskasvatuksen perustana on yhdessä vanhempien kanssa luoda turvallinen ja myönteinen kasvuympäristö, jossa lapsella on mahdollisuus yksilölliseen kasvuun, kehitykseen ja oppimiseen leikin avulla. (Kotkan varhaiskasvatussuunnitelma.)

6 KOTKAN PÄIVÄHOIDON HAASTEET

Tärkein haaste Kotkan päivähoidossa on se, miten päivähoito voi jatkuvasti muuttuvassa yhteiskunnassa turvata lasten hyvinvointia ja antaa lapselle tasa-arvoiset kehittymisen edellytykset. Haastetta lisää jatkuva kuntatalouden kiristyminen. Jokaiselle lapselle tulisi taata yksilöllisyys ja perusturvallisuus parhaalla mahdollisella tavalla, mutta välttämättä resurssit eivät siihen riitä. Kotkan kaupunki on ottanut viime kymmenen vuoden aikana suuren määrän maahanmuuttajia. Tämän vuoksi myös Kotkan päivähoidossa on lisääntynyt eri kulttuuria edustavien lasten määrä huomattavasti. Esimerkiksi vuonna 2004 Päivähoidon asiakkaana oli 119, jotka edustivat eri kansallisuutta tai kulttuuria. Haasteeseen on vastattu siten, että Kotkan alueella toimii venäjänkielinen, ruotsinkielinen sekä englanninkielinen päiväkotitoiminta. (Sipilä 2006, 202.)

7 PROJEKTIN KUVAUS

7.1 Kaste-kehittämisohjelma

Kaste-ohjelma on Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma vuosille 2008–2011. Ohjelman tarkoituksena on määrittellä sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämistavoitteet sekä keskeisimmät toimenpiteet, joilla ne toteutetaan. Sen tavoitteena on, että palveluiden laatu, vaikuttavuus ja saatavuus paranevat sekä alueelliset erot vähenevät. Tämä taas vaikuttaa siihen, että hyvinvointi ja terveys lisääntyvät ja hyvinvointi- ja terveyserot kaventuvat. Näin ollen kuntalaisten osallisuus lisääntyy ja syrjäytyminen vähenee. Keskeisenä toimeenpanijana ohjelmassa ovat sosiaali- ja terveysministeriön asettamat alueelliset johtoryhmät, joiden tehtävä on tukea ja edistää ohjelman toteutumista alueellaan. (Kaste-ohjelma 2008, 4.)

Kaste-ohjelman yhtenä osa-alueena ovat lasten, nuorten ja perheiden palvelujen kehittäminen. Etelä-Suomen alueelle valittiin Lapsen ääni -hanke, jonka tarkoituksena on luoda alueelle vaikuttavat lasten ja nuorten syrjäytymistä ehkäisevien palvelujen rakenteet, verkostot sekä toimintamallit Kaste-ohjelman periaatteiden mukaisesti. Lapsen Ääni- ohjelma valmisteltiin yhteistyössä pääkaupunkiseudun, Länsi- ja Keski-

Uudenmaan, Itä-Uudenmaan, Kaakkois-Suomen ja ruotsinkielisen alueen kanssa. Kaakkois-Suomen Lapsen Ääni kokonaisuus koostuu kolmesta alueellisesta pilotista sekä lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehittämisverkostosta. Kaakkois-Suomen Lapsen ääni -pilottiin kuuluvat kunnat ovat Anjalankoski, Kotka, Kouvola, Kuusankoski; Imatra ja Lappeenranta. Kotkassa pilottina toimii Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkosto. (Kaste-ohjelma 2008, 24.)

7.2 Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkosto -pilotti

Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkosto sai alkunsa, kun Etelä-Kymenlaakson alueella huomattiin, että lasten, nuorten ja perheiden palveluja oli paljon tarjolla, mutta niiden välinen yhteistyö oli heikkoa. Haluttiin siis lisätä peruspalveluiden ja erikoispalveluiden yhteistyötä. Yhteistyön saumattomuus edistää palvelujen vaikuttavuutta ja tuo esille palveluiden puutteita ja palveluketjun katkoksia. Perhepalveluverkoston kehittäminen kokonaisuutena vahvistaa peruspalvelujen työtettä korostaen ennaltaehkäisevää työtä ja varhaista tukea sekä puuttumista. Se tukee perheiden arjen sujuvuutta ja lasten ja nuorten hyvinvointiin vaikuttamista. (Kaste-ohjelma 2008, 22.)

Kehittämistyössä on mukana viisi Etelä-Kymenlaakson kuntaa, jotka ovat Kotka, Hamina, Pyhtää, Virolahti ja Miehikkälä. Perhepalveluverkostoon kuuluvat kaikki työssään lapsia, nuoria ja lapsiperheitä kohtaavat työntekijät ja järjestöjen toimijat. Hankkeessa toimii kolme kehittämissuunnittelijaa, jotka vastaavat toiminnan toteuttamisesta. Kehittämissuunnittelijat ovat sosiaali-, terveys-, kasvatus- ja opetustyön asiantuntijoita. Kotkassa on aikaisemmin tehty hankkeessa suunniteltua kehittämistyötä perhepalveluverkoston muodostamiseksi ja kehittämisprosessin jatkaminen ja vahvistaminen on jatkossa tärkeää. (Kaste-ohjelma 2008, 26).

Perhepalveluverkoston kehitystavoitteena on lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja osallisuuden edistäminen. Hankkeen tarkoituksena on lasten ja nuorten varhaisen tuen ja osallisuuden toimintamallien kehittäminen peruspalveluissa. Hankkeesta tulevat tulokset antaisivat selkeät ja joustavat yhteistyömallit lasten nuorten ja lapsiperheiden kanssa työskentelevien eri toimijoiden kesken. Ne lisäisivät varhaisen puuttumisen ja tukemisen toteutumista peruspalveluissa sekä lasten ja nuorten osallisuutta ottamalla heidät mukaan arjen suunnitteluun ja toteutukseen. Myös hankkeen kautta kunnan päättäjät ymmärtäisivät varhaisen tukemisen ja osallisuuden merkityksen sekä perhepalveluverkoston aseman. Perhepalveluverkoston keskeisiä toimenpiteitä on luoda,

vahvistaa sekä kehittää moniammatillisen yhteistyön rakenteita ja käytäntöjä, kehittää ja tukea asiakaslähtöisten toimintatapojen ja menetelmien käyttöönottoa varhainen tukeminen ja osallisuus huomioon ottaen. Se kehittää myös moniammatillista esimiestyötä ja sitouttaa yksityiset palveluntuottajat, seurakunnat sekä järjestötoiminta osaksi perhepalveluverkostoa. (Kaste-ohjelma 2008, 23–24.)

7.3 Varhaisen tuen kehittämisvalikko

Varhaista tukea varhaiskasvatuksessa – hanke (VarTu) on sosiaali- ja terveysministeriön vuosina 2004–2005 rahoittama hanke. Hanke kuuluu osana sosiaalialan kansallista kehittämisohjelmaa ja sen keskeisimpiä tehtäviä on kehittää varhaisen tuen työkäytäntöitä varhaiskasvatuksessa. Hankkeessa kiinnitetään huomiota työyhteisöjen päivittäiseen toimimiseen tuottamalla varhaisen tuen kehittämiseen liittyvää koulutusmateriaalia eli työvälineitä varhaiskasvatuksen käyttöön. Sen suunnittelussa on mukana ollut suuri määrä eri asiantuntijoita erityisvarhaiskasvatuksen, varhaiskasvatuksen sekä päivähoidon alueelta. (Heinämäki 2008, 3.)

VarTu-hankkeen ydinkysymyksinä olivat se, miten voidaan vahvistaa varhaisen tuen käytäntöjä sekä millisi välinein se voidaan tehdä. Lähtöoletuksena oli, ettei pelkkä tiedon jakaminen riitä, vaan työyhteisö tarvitsee prosessointia eli työyhteisön on reflektoitava omaa toimintaansa ja tunnistaa yhdessä kehittämistarpeensa. Sen jälkeen käynnistetään dialogi toiminnan perusteista ja varhaisen tuen mahdollisuuksista. Heinämäki (2005) kehitti tähän tarkoitukseen kehittämisvalikon eli keskustelurungon, joka koostuu varhaisen tuen kehittämisteemoista. (Määttä & Rantala 2010, 117.)

Kehittämisvalikon kehittämiskohteet ovat peräisin käytännön työstä tulevista toiveista, tarpeista ja ideoista. Kehittämisvalikon tarkoituksena on, että työyhteisö tunnistaa itse omat kehitystarpeensa ja sen jälkeen käytäntöjen muutos voi alkaa. Työvälineen ydinajatuksena on dialogisuus ja yhteistyö, joka tarkoittaa sitä, että työyhteisö yhdessä keskustelee varhaisen tuen tarpeista ja miten niitä yhdessä kehitetään. Tarkoituksena ei ole se, että käydään kehittämisvalikon kaikki osa-alueet läpi vaan keskistytään muutama teemaan ja poimitaan omaan työyhteisöön sopivat välineet. (Heinämäki 2008, 3–4.)

Kehittämisvalikon teemat rakentuvat lähtökohdille. Lähtökohtia on kolme. Ensimmäisen lähtökohdan mukaan varhainen tuki rakentuu vahvan perusosaamisen ja peruspe-

dagogiikan varaan, johon sisältyy myös ennaltaehkäisyn näkökulma. Erityinen tuki rakentuu taas varhaisen tuen varaan, joka edellyttää työntekijöiltä erityispedagogista osaamista. Toisen lähtökohdan mukaan haasteena on tuen järjestäminen sinne, missä lapsi on, eli tavallisiin kasvatuspalveluihin. Se edellyttää tuen tarpeen arvioinnilta ja tuen järjestämiseltä uudenlaista vastuunottoa ja päivittäistä perustyön tarkastelua varhaisen tuen näkökulmasta. Kolmannen lähtökohdan mukaan työyhteisöllä on riittävää perusosaamista ja koko henkilökunnan tulee ottaa vastuuta lasten tukemisesta, jotta varhainen tuki voisi sitoutua päivittäiseen toimintaan ja lähiympäristöön. Kehittämisvalikon on tarkoitus tarjota työkaluja näiden haasteiden kohtaamiseen, mutta se ei yksin toimi vaan rinnalleen se tarvitsee dialogisuuden. (Heinämäki 2008, 8.)

8 HANKKEEN JALKAUTTAMINEN PÄIVITTÄISEEN TOIMINTAAN

8.1 Työyhteisön kehittäminen varhaisen tuen suuntaan

Työyhteisön kehittämisessä varhaisen tuen suuntaan tarvitaan työyhteisön arviointia ja kehittämistä. Siihen tarvitaan yhteistä aikaa, jokaisen sitoutumista kehittämiseen ja halua tavoittaa yhteinen ymmärrys lapsen hyväksi. Yleensä yhteisten arvojen ja päämäärien tarkastelu sekä menettelytavoista sopiminen voivat arjen kiireessä jäädä sivuun toissijaisena asiana. Työyhteisö voi tällöin paremmin, jos he tuntevat tavoitteensa ja tietävät, miten niitä kohti pyritään. Tähän tarvitaan kolmea elementtiä: reflektiota, dialogia ja suunnitelmallista työyhteisön kehittämistä. (Heinämäki 2008, 17.)

Reflektio tarkoittaa oman toiminnan, sen perusteiden, arvojen ja työtapojen tunnistamista ja arviointia. Lähtökohtana on tunnistaa varhaisen tuen mahdollisuudet ja edellytykset työyhteisössä. Tämä taas edellyttää avoimuutta, rohkeutta tunnistaa ja nimetä omia arvoja, toimintatapoja ja käsityksiä. Dialogia taas merkitsee sanojen, merkityksen ja käsitteiden avoimeksi tekemistä yhteisessä keskustelussa. Esimerkiksi kaikille yhteiset käsitteet voivat tarkoittaa eri asioita. Ilman yhteistä keskustelua, eli dialogia, ei saavuteta yhteistä ymmärrystä. Dialogisuudella päästään yhdessä määrittelemään nykytilanne ja kehittämisen tarpeet. Työyhteisön kehittämisellä tarkoitetaan sitä, että kaikilla työyhteisön jäsenillä olisi vahva perusosaaminen työstä, tietous lapsen tuen tarpeista ja muodoista sekä taitoa havaita tuen tarve ja se, miten se toteutetaan. (Heinämäki 2008, 17–21.)

8.2 Mentorointi

Mentorointi on ikivanha ammatin opettamistapa. Mentoroinnissa kokenut työntekijä opettaa aloittelijaa. Tällä tavoin tuetaan uutta työntekijää ja autetaan pääsemään uuteen työhön kiinni. Hankkeessa mentorointi tarkoittaa työyhteisön tukihenkilöä, joka on mukana päiväkodin kehittämiseen liittyvissä kokoontumisissa. Mentori on ikään kuin vetoapu, joka esimerkiksi tuo teeman keskusteluun ja antaa palautetta siitä, miten työyhteisö on hankkeen ajatusten sisäistämässä edennyt. (Förbom 2003, 101.)

8.3 Työvälineenä kehittämisvalikko

Kehittämisvalikon tavoitteena on tarjota helposti käyttöön otettavia erilaisiin tilanteisiin soveltuvia käytännönläheisiä kehittämisteemojen mallinnuksia keskusteluun ja kehittämisprosesseihin. Teemojen avulla työyhteisö voi reflektoida ja tunnistaa kehittämisen tarpeet. Kehittämisvalikko muodostuu 16 eri kehittämisteemasta. Valikolla tarkoitetaan sitä, että teemoista voi valita ne kulloiseenkin tilanteeseen tarvittavat teemat. Nämä teemat auttavat käynnistämään dialogia oman toiminnan perusteista ja avaavat näkökulmia varhaisen tuen mahdollisuuksiin (Heinämäki 2008, 24). Kehittämis-teemat ovat:

- Teema 1. Lapsen vuorovaikutuksen ja sosiaalisen käyttäytymisen tukeminen
- Teema 2. Lapsen tuen tarpeen tunnistaminen ja arvioiminen
- Teema 3. Perheen voimavarojen vahvistaminen
- Teema 4. Varhaiskasvatuksen tukitoimien suunnittelu lapsen vanhempien kanssa
- Teema 5. Lapsen toiminnan mahdollistaminen
- Teema 6. Päivähoidon päivittäisten tilanteiden ja työkäytänteiden arviointi
- Teema 7. Päivähoidon perusprosessien arviointi
- Teema 8. Erityinen tuki perhepäivähoidossa: Edellytyksien arviointi
- Teema 9. Varhaiskasvatuksen tukitoimien mahdollisuudet omassa työyhteisössä

- Teema 10. Yhteydenotto erityistyöntekijään osana tuen prosessia
- Teema 11. Avustaja osana lapsen tukea
- Teema 12. Tukipalveluiden liittäminen varhaiskasvatukseen, arviointimalli ja kehittämissuunnitelma
- Teema 13. Moniammatillisen yhteistyön arviointi ja kehittäminen
- Teema 13 A Moniammatillisen yhteistyön arviointi
- Teema 13 B Moniammatillisen yhteistyön kehittäminen
- Teema 14. Päivähoidon ja lastenneuvolan yhteistyö
- Teema 15. Lastensuojelun ja päivähoidon yhteistyö
- Teema 16. Osaamisen jakaminen ja vahvistaminen

Kun sopiva teema on valittu, työyhteisössä pohditaan yhdessä sitä, mitä käsiteltävä asia tarkoittaa omassa työyhteisössä, omassa arjessa ja käytännöissä. Kehittämisen teemat koostuvat lyhyestä johdannosta ja keskustelurungosta. Keskustelurungossa on kysymyksiä siitä, mitä käsitelty käsite tarkoittaa ja miten sitä voi soveltaa käytäntöön. Kehittämisteemojen käsittelyn myötä käytäntöjen muutoksen tarve pystytään tunnistamaan ja sen perusteella laaditaan työyhteisön kehittämissuunnitelmat. Keskustelun dokumentointi eli tiedonkeruu ei ole pakollista, mutta se on suotavaa, jotta pystytään myöhemmässä vaiheessa esimerkiksi palaamaan keskusteluihin ja syventämään niitä. (Heinämäki 2008, 25–27.)

8.4 Helilän päiväkot

Helilän päiväkot sijaitsee Kotkassa, Karhulan kaupunginosassa. Päiväkot on rakennettu kerrostalo alakertaan ja sillä on erillinen aidattu piha ulkoilua varten. Päiväkot on muihin Kotkassa toimiviin päiväkoteihin verrattuna pieni, koska päivähoitopaikkoja lapsille on yhteensä 31. Päiväkodissa on kaksi lapsiryhmää, jotka on jaettu lasten iän mukaan. Oravanpesä-ryhmässä ovat alle 3-vuotiaat ja Peiponpesä-ryhmässä ovat

3-5-vuotiaat. Toiminnan pääpainoalueet ovat lapsilähtöisyys, jossa otetaan lapsi mukaan suunnitteluun, lapsen leikki, mikä tarkoittaa pitkäkestoiseen leikkiin ohjaamista ja sen tukemista, kasvatuskumppanuus, jolla luodaan luottamuksellinen ja avoin yhteistyö huoltajien kanssa ja varhainen tuki – pilottihankkeeseen osallistuminen.

8.5 Hankkeen jalkautuminen Helilän päiväkotiin

Helilän päiväkoti aloitti toimintansa alasajon jälkeen uudelleen vuonna 2008. Silloin uusi päiväkodinjohtaja halusi ilmoittaa päiväkodin alkavaan Lapsen ääni -projektiin varhaisesta tukemisesta, jotta uusi työyhteisö saisi suuntalinjaa tulevaisuuteen ja työyhteisön kehittämiseen. Projektin avulla pohdittaisiin tärkeitä käsitteitä ja kehitettäisiin työyhteisöä mentorin avulla sekä yhdistettäisiin Kotkan varhaiskasvatussuunnitelma ja varhainen tuki yhteen. Tavoitteet asetettaisiin yhdessä työyhteisön kanssa keskustellen siitä, mitä omassa työyhteisössä tulisi kehittää ja mitä ovat ne osa-alueet varhaisen tukemisen projektista, joihin halutaan kiinnittää huomiota.

Työstämistä lähdettiin käymään läpi yhteisissä palavereissa. Työyhteisössä käytiin läpi sitä, mitkä ovat Kotkan varhaiskasvatussuunnitelman mukaan päivähoidon toiminta-ajatus ja arvot. Keskustelua käytiin siitä, mihin työyhteisö on pyrkimässä, mihin asioihin halutaan kiinnittää huomiota ja millaisia kehityskohteita työyhteisöllä ja sen toimintatavoissa voisi olla. Projektipäällikkö Tiina Palviainen toi työyhteisöön ajatuksia ja keskustelua siitä, mitä lapset oikeasti tarvitsevat ja millä keinoin pystytään perustelemaan lasten tarpeet. Lapsen tarpeet tulevat esille havainnoinnin ja lapsen tuntemisen kautta. Sen jälkeen voidaan pohtia, mitä lapsi voisi mahdollisesti tarvita.

Jotta toimintaa voisi kehittää, on siitä saatava jonkinlaista arviointia ensin. Työyhteisössä päätettiin yhdessä tehdä mielipidekysely vanhemmille ajatuksista ja näkemyksistä Helilän päiväkodista. Kyselyssä oli seitsemän kysymystä, jotka käsittelivät kasvattajien toimimista lasten ja vanhempien kanssa, kasvatuskumppanuutta, lapsen päiväkotipäivää, lapsen kehitystä edistävää toimintaa, ja yleisiä huomioita. Suunnittelu-päivässä 2008 syyskaudella käytiin läpi vastaukset ja nostettiin esille sekä vahvuudet ja kehittämistarpeet. Keskusteluissa käytiin myös läpi toimimista työyhteisön jäsenenä ja se, mitä työyhteisö toivoo työntekijältä toimimisessa työkavereiden kanssa.

Lokakuussa 2009 iltapalaverissa käsiteltiin, mikä on lapselle tärkeää ja mitkä ovat ne asiat, jotka omassa työssä ovat tärkeitä ja auttavat jaksamaan. Aiheiden työstämisessä

oli mukana mentori Pirjo Mäkelä. Lapselle koettiin tärkeäksi aikuisen läsnäolo: rakkaus, kuunteleminen, syli, empaattisuus, kärsivällisyys, rauhallisuus, turvallisuus, rajat, huumorintaju, rentous ja tukiverkosto kuten isovanhemmat. Myös tärkeäksi koettiin se, että lapsella on terveellinen elämänrytmi, rohkeus olla oma itsensä ja ilmaista omat mielipiteensä sekä se, että osaa erottaa rajojen kautta oikean ja väärän. Tärkeäksi omassa työssään ja sitä kautta vaikuttaen jaksamiseen koettiin aito vuorovaikutus kaikkien kanssa kuten puhuminen, kuuntelu, erilaiset mielipiteet, luottaminen, auttaminen ja ammattitaito, joka pitää sisällään levollisuutta, esteettisyyttä, rauhallisuutta, yksilöllisyyttä, vapautta ja omaa tapaa. Myös tärkeäksi koettiin läheisyys, syli, lämpö, pienten hoiva, erilaiset mahdollisuudet, halu kokeilla, elämykset, luonto, taide, kauneus, uusi elämä, esimerkit ja mallit.

Samana iltana käytiin läpi päiväkodin toimintaa teemalla: mikä toimii, tee lisää – mikä ei toimi, tee jotain toisin. Ensin keskusteltiin siitä, mitkä asiat toimivat. Esille nousi, että hyvänä asiana koettiin suunnittelu ja sen spontaanisuus. Myös tilojen käyttöä oli suunniteltu ja saatu se paremmin toimivaksi. Pienryhmätoiminta oli koettu hyväksi, sillä kasvattajien mielestä se antoi enemmän rauhallisuutta ja tilaa lapsen omalle yksilöllisyydelle sekä valinnoille. Teemana käytettiin myös sitä lausetta: mistä puhutaan, se kasvaa. Tämä tarkoittaa sitä, että jos puhutaan ongelmista, niin ne vain kasvavat, mutta jos puhutaan onnistumisista ja hyvistä asioista, ne saadaan myös kasvamaan. Teemana oli hankkeen pääasia eli varhainen tuki. Käsite avattiin yhdessä ja pohdittiin sitä, mitä se merkitsee. Yhteenvedoon kirjattiin, että se on kaikille lapsille, arkipäiväistä, erimuotoista, erilaisuuden hyväksymistä, kasvattajien yhteinen ajatus ja ideologia sekä yhteistyötä vanhempien kanssa.

Tammikuussa 2010 kokoonnuttiin viimeisen kerran. Ensin käytiin läpi sitä, mitä varhainen tuki on ja mitä se vaatii työntekijältä, työyhteisöltä ja toimintaympäristöltä Heinämäen kirjan pohjalta. Yhteisössä käytiin vielä läpi edellisen kokoontumisen teemoja eli mikä jokaiselle on tärkeää tässä kyseisessä työssä, mikä on lapselle tärkeää, mikä toimii työssä ja mitä varhainen tuki on sekä mitkä ovat sen haasteet. Jokaisen päivittäistä toimintaa oli aikaisemmin videoitu noin 10 minuuttia, ja nyt oli aika käydä jokaisen kanssa henkilökohtaisesti palautekeskustelu videoinnista. Videoinnin tarkoitus oli tukea hyvää vuorovaikutusta, osaamista, havainnointia ja suunnittelua. Videopalautteiden yhteydessä mentori keskusteli jokaisen henkilökohtaisista toiveista ja tavoitteista. Mentorin tekemän keskustelujen yhteenvedon avulla tehtiin yhteiset tavoit-

teet ja laitettiin ne tärkeysjärjestykseen. Tavoitteet jaettiin vielä päiväkodin lapsiryhmän mukaan eli Oravanpesä ja Peiponpesä.

Tavoitteeksi Oravanpesä-ryhmälle muodostui oma levollisuus, kiireettömyys, rauhallisuus (ei murehdita etukäteen), luottamus työpariin (luotetaan että työpari pärjää), oma asenne, tietoisuus tulevasta päivästä, kasvun kansioon havainnointi ja dokumentointi, huomion kiinnittäminen lasten ”yli puhumiseen”, ideoinnin toteutus ja projektioppiminen. Tavoitteeksi Peiponpesä-ryhmälle taas muodostui yhteisissä kokoontumisissa enemmän aikaa lasten asioihin, kiinnittäminen huomiota siihen, onko levottomuus ja hälinä enemmän aikuisten ongelma kuin lasten. Vielä hiottavia tavoitteita, joihin Peiponpesä-ryhmässä oli jo paneuduttu, olivat kiireettömyys, levollisuus, rauhallisuus, pieniin ryhmiin jakautuminen ja mukava yhdessäolo.

Jatkuvana kehittämisenä Helilän päiväkodissa on henkilöstölle tehty kyselyitä siitä, mitkä ovat päiväkodin vahvuudet sekä kehittämiskohteet. Jatkuva oman työn reflektointi on osa varhaisen tuen hankkeen jalkauttamista työyhteisöön sekä myös työyhteisö onnistuneeseen toimintaan. Esimerkiksi työyhteisössä tehtiin edellä mainitun kyselyn pohjalta seuraavalle toimintakaudelle koonti vahvuuksista ja sekä myös kehittämiskohteista. Vahvuudet ja kehittämiskohteet jaettiin vielä ryhmiin isompien asiakokonaisuuksien alle, jotka olivat Helilän päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelma (Kotkan kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma ja varhaisen tuen – hanke), asiakastyytyväisyys (palaute asiakastyytyväisyyskyselystä), suunnatut työterveystarkastukset ja työhyvinvointi.

9 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA SUORITTAMINEN

9.1 Tutkimusongelmat

Sain tehtäväkseni Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkostolta tehdä tutkimusta siitä, miten hankkeen ajatukset ovat sisäistyneet ja miten päivittäinen toiminta on mahdollisesti muuttunut hankkeen myötä. Itse minua kiinnosti aiheessa se, miten päiväkodin henkilökunta käsittää varhaisen tuen ja millaisissa asioissa varhainen tuki arjessa näkyy. Jotta varhainen tuki saadaan päiväkodin arkeen, jokaiselta työntekijältä vaaditaan asiaan panostusta. Panostus näkyy esimerkiksi tavoitteissa, joihin yhdessä pyritään. Sen takia tutkimukseni painottuu varhaisen tuen käsitteeseen, sen näkymiseen arjessa ja työyhteisön asettamissa tavoitteissa hankkeen edistymiselle. Tutkimuksen viiteke-

hyksenä käytän teoksia varhaisesta tukemisesta ja puuttumisesta sekä hankkeeseen liittyvää materiaalia.

Tutkimus pyrkii vastaamaan seuraaviin kysymyksiin ja niiden alaongelmiin:

1. Miten varhaisen tuen käsite on sisäistetty pilottipäiväkodissa?
2. Miten varhainen tuki näkyy käytännön työssä?
 - Miten työntekijät kokevat varhaisen tuen näkyvän päiväkodissaan?
 - Millaisia omia tavoitteita päiväkodin työntekijät ovat itselleen asettaneet?
 - Kokevatko työntekijät hankkeen muuttaneen heidän päivittäistä toimintaansa?
3. Millaisia tavoitteita varhaisen tuen edistämiseksi on asetettu työyhteisössä?
 - Miten hankkeelle asetetut tavoitteet on sisäistetty pilottipäiväkodissa ja miten ne toteutuvat?

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten henkilökunta on sisäistänyt varhaisen tuen käsitteen ja miten he kokevat sen näkymisen päiväkodissaan. Tutkimusta voi jatkoissa käyttää hyväksi kahdesta näkökulmasta. Projektille se antaa tutkimusmateriaalia siitä, miten hankkeen ajatukset ovat jalkautuneet. Päiväkodin henkilökunta voi tarkastella tutkimustuloksia siitä näkökulmasta, mitä työyhteisö on hankkeesta oppinut ja missä varhaiseen tukeen liittyvissä asioissa olisi vielä kehitettävää.

9.2 Tutkimuksen kohderyhmä

Tutkimuksen kohteena on Helilän päiväkotia, joka toimii yhtenä varhaisen tuen hankkeen pilottipäiväkotina. Kohderyhmänä tutkimuksessa ovat Helilän päiväkodin työntekijät. Haastatteluja tehtiin seitsemälle henkilölle. Tutkimuksessa ovat mukana kummankin päiväkodissa toimivan ryhmän kasvattajat. Päiväkodissa on kaksi eri ryhmää, Oravanpesässä on alle kolmevuotiaat ja Peiponpesässä yli kolmevuotiaat. Oravanpesä-ryhmässä toimii tällä hetkellä yksi lastentarhanopettaja ja kaksi päivähoitajaa. Ryhmän kasvattajista toinen päivähoitaja on toiminut jo pitempään Helilän päi-

väkodissa, mutta lastentarhanopettaja ja toinen päivähoitajista ovat aloittaneet työnsä Helilän päiväkodissa vasta syksyllä 2010. Peiponpesäryhmässä lastentarhanopettajana toimii päiväkodin johtaja. Kaksi muuta ryhmän kasvattajaa on lastenhoitaja ja päivähoitaja. Päiväkodinjohtaja on ollut päiväkodin toiminnassa mukana alusta asti. Ryhmän lastenhoitaja on aikaisempina vuosina ollut toisen ryhmän kasvattajana ja päivähoitaja on aloittanut työnsä Helilän päiväkodissa syksyllä 2010. Tutkimuksessa oli mukana myös Helilän päiväkodin laitosapulainen. Haastateltavista kaikki olivat naisia.

9.3 Tutkimusmenetelmät

Lähtökohtana kvalitatiivisessa tutkimuksessa eli laadullisessa tutkimuksessa on todellisen elämän kuvaaminen. Sen ajatus on siinä, että todellisuus on moninainen. Tutkimuksessa pyritään tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa käytetään ihmistä tiedonkeruun instrumenttina, mikä tarkoittaa sitä, että tutkija luottaa enemmän omiin havaintoihinsa ja keskusteluihin tutkittavien kanssa kuin mittausvälineillä hankittavaan tietoon (kynä-paperitestit). Apuna voi käyttää esimerkiksi lomaketta. Tekemäni teemahaastattelun avulla saadaan tutkittavien näkökulma ja ääni esille. Kohderyhmä valitaan tarkoituksenmukaisesti eikä satunnaisotoksena. Tutkimus toteutetaan joustavasti ja suunnitelmia muutetaan olosuhteiden mukaisesti, mikä tarkoittaa sitä, että tutkimussuunnitelma muotoutuu tutkimuksen edetessä. Tapauksia käsitellään ainutlaatuisina ja tutkitaan aineistoa sen mukaisesti. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on tarkoitus pikemminkin löytää tai paljastaa tosiasioita kuin todentaa jo olemassa olevia väittämiä. (Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2001, 152–155.)

Teemahaastattelu tunnetaan lomake- ja avoimen haastattelun välimuotona. Teemahaastattelulle on tyypillistä, että haastattelussa käytettävät aihepiirit ovat tiedossa, mutta kysymysten muoto ja järjestys saattavat puuttua tai muuttua haastattelun myötä. (Hirsjärvi et al. 2001, 195) Teemahaastattelun suoritin yksilöhaastatteluna, koska minusta se oli kaikista sopivin minulle ja päiväkodin henkilökunnalle. Yksilöhaastattelu oli kaikista paras muoto haastatteluksi, koska se vei yhdeltä ihmiseltä vähän aikaa ja se ei vaikuttanut päiväkodin arjen toimintaan millään tavalla. Apunani käytin haastattelun nauhoitusta, jotta voin myöhemmin palata haastatteluihin.

Valitsin tutkimusmenetelmäksi teemahaastattelun, koska pitkän pohdinnan jälkeen tulin siihen lopputulokseen, että se olisi sopivin vaihtoehto omassa tutkimuksessani.

Ajattelin, että jos olisin esimerkiksi tehnyt haastattelut lähettämällä kyselylomakkeen päiväkotiin, en voisi tarkentaa kysymyksiä ja kysymysten laatiminen olisi ollut todella hankalaa. Mietin myös sitä vaihtoehtoa, että olisin haastatellut päiväkodin kasvattajia esimerkiksi pienryhmissä päiväkotiryhmän perusteella. Tiesin ja tunsin päiväkodin arkea ja ajattelin, että teemahaastattelun avulla saisin itse mahdollisimman paljon materiaalia tutkimukseeni ja tutkimukseni teko ei häiritsisi normaalia päiväkodin arkea juuri ollenkaan. Tein siis haastattelut yksilöhaastatteluina. Halusin myös saada jokaisen kasvattajan näkökulman esille, joten yksilöhaastattelu oli paras vaihtoehto.

Haastattelut kestivät yhteensä puolitoista tuntia. Päiväkodin työntekijät olivat jännittyneitä haastattelustani ja jännitystä lisäsi vielä apunani käyttämäni ääninauhuri. Jokainen halusi kumminkin vastata haastatteluuni ja pyrin tekemään tilanteesta mahdollisimman rennon. Kysymyksiä valitessani otin ensin muutaman teeman esille, joista lähdin työstämään haastattelurunkoa. Ensiksi päätin selvittää sitä, mitä varhainen tuki jokaiselle kasvattajalle tarkoittaa. Ensimmäiset kysymykset käsittelevät tuen kolmiportaisuutta, mitä varhainen tuki on ja miten se eroaa esimerkiksi hyvin samanlaiseen varhaisen puuttumisen käsitteeseen. Toisena teemana käsittelen sitä, miten päiväkodin työntekijät kokevat varhaisen tuen näkyvät päiväkodissaan. Haastattelussa kysytään, miten työntekijöiden mielestä varhainen tuki näkyy eri asioissa. Koska hankkeen ajatusten edistymiselle täytyy olla olemassa päämääriä, haastattelussani teemana oli se, millaisia tavoitteita hankkeen myötä on asetettu ja miten ne toteutetaan. Viimeisenä teemana käsittelen sitä, onko varhaisen tuen hanke muuttanut päiväkodin työntekijöiden mielestä heidän päivittäistä toimintaansa.

9.4 Tutkimuksen kulku

Päätin tehdä tutkimuksen varhaisesta tukemisesta Helilän päiväkodissa syksyllä 2009, kun sain opinnäytetyöaiheeni opettajalta. Toive opinnäytetyöstä tuli Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkostolta. Tapasin Projektipäällikön Tiina Palviaisen, jonka kanssa keskustelimme tulevasta opinnäytetyöstäni. Tarkoituksenani oli tehdä tutkimus siitä, miten Helilän päiväkodin työntekijöiden toiminta on muuttunut hankkeen myötä, mutta matkan varrella aihe on muuttunut enemmänkin siihen suuntaan, miten varhainen tuki näkyy päivittäisessä toiminnassa Helilän päiväkodissa.

Huhtikuussa 2010 lähetin päivähoidon johtajalle Maija Rikbergille allekirjoitettavaksi sopimuksen opinnäytetyöstä (liite 1), joka hyväksyttiin 17.5.2010. Toukokuussa pidin

myös aloitusseminaarin, jossa sain ajatuksia tutkimuksen aiheen muutokselle ja sille, että aihetta olisi hyvä rajata. Tässä vaiheessa aihe muuttui enemmän siihen suuntaan, että ajattelin tutkimuksessa kuvaavani hankkeen jalkautumista päiväkotiin. Aihe kuului mielestäni hyvältä ja kesäloman 2010 käytin teoriataustan perehtymiseen ja tiedonkeruuseen. Aineistonani käytän varhaiseen tukeen liittyvää kirjallisuutta.

Syyskuussa 2010 suoritin harjoittelun Helilän päiväkodissa. Ajattelin, että tällä tavoin pääsen ikään kuin aiheeseen sisälle ja näkemällä päiväkodin arkea, saisin havainnoida konkreettisesti sitä, miten varhainen tuki näkyy päiväkodissa ulkopuolisen silmin. Koska päiväkodin henkilökunta oli juuri muuttunut syksyn myötä, osasin ottaa sen myös huomioon haastattelua tehdessäni. Tein haastattelukysymyksistä sellaiset, joihin sekä uudet, että vanhat työntekijät pystyivät vastaamaan. Olin haastattelurunkoa suunnitelllessani yhteydessä projektipäällikkö Tiina Palviaiseen, jolta tuli toive siitä, että tutkimukseni aihe kuvaisikin enemmän varhaisen tuen toteutumista kuin hankkeen jalkautumisprosessia. Muutin siis alkuperäistä haastattelurunkoani toimeksiantajan pyynnön mukaan.

Haastattelun suoritin 10.11.2010. Olin ennen sitä yhteydessä sähköpostitse päiväkodin johtajaan, jonka kanssa sovimme aikataulusta. Haastattelussa käytin nauhuria ja tukena kysymyslomaketta (liite 2). Haastatteluun osallistujilta sain luvan nauhoittamiseen. Kyselylomake toimi runkonani haastattelussa ja esitin tarkentavia kysymyksiä, jos niille oli tarvetta. Haastattelut sain tehtyä kaikki samana päivänä. Tein litteroinnit haastattelusta kahtena päivänä haastattelun jälkeen. Aikaa litterointiin meni viisi ja puoli tuntia. Luin haastattelut useaan kertaan läpi, jotta saisin hyvän yleiskuvan haastattelun vastauksista. Sen jälkeen yhdistin haastattelut ja kävin kysymykset kohta kohdalta läpi. Nostin esille eniten vastauksissa olleet asiat ja mielestäni muut hyvät näkökulmat kysytyyn asiaan. Tutkimusta työstin siihen asti, kunnes palautin opinnäytetyöni esitarkastettavaksi 19.11.2010.

9.5 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimukseni on luotettava, sillä haastattelujen avulla sain materiaalia siitä, miten Helilän päiväkodin työntekijät ovat varhaisen tuen käsitteen sisäistäneet ja miten he hankkeen ajatukset kokevat. Tutkimukseni tarkoitus on kuvata suoraan Helilän päiväkodin työntekijöiden mielteitä varhaisesta tukemisesta. Haastattelutilanteessa käytin nauhuria ja kysymyslomaketta. Haastattelun aluksi pyysin jokaiselta haastateltavalta

luvan nauhoittamiseen. Haastattelut tein vastaajille tutussa ympäristössä ja pyrin tekemään haastattelutilanteesta rennon. Haastateltavat kertoivat avoimesti siitä, miten he ovat varhaisen tuen käsittäneet ja miten se heidän toiminnassaan näkyy. Haastattelun aikana tein tarkentavia kysymyksiä. Haastatteluista kaikki nauhoitettiin ja sen jälkeen litteroitiin sanatarkasti. Lähteinäni olen pyrkinyt käyttämään mahdollisimman uutta lähdekirjallisuutta, jotta tieto olisi nykyaikaista. Lähteenäni olen käyttänyt suomenkielistä kirjallisuutta, jotta väärinymmärrykset vältetään.

9.6 Tulosten analysointi

Lähdin analysoimaan haastattelusta saatua aineistoa lukemalla aukikirjoitetut haastattelut useaan kertaan. Tällä tavoin sain kokonaisnäkömyksen vastauksista. Kävin aineiston läpi vielä kerran ja tein yhteenvedon ottaen huomioon tutkimusongelmat ja tärkeät esille nousseet asiat. Koska tutkimusmateriaalia oli vähän, analyysin toisessa vaiheessa lajittelin vastaukset jokainen kysymys erikseen. Kävin jokaisen kysymyksen vastaukset läpi ja nostin esille useimmin käytetyt vastaukset sekä muut esille tulleet tärkeät ajatukset. Koska vastausten määrä oli tutkimuksessa pieni, pyrin tulosten analysoinnissa ottamaan huomioon kaikkien vastanneiden näkökulman ja tekemään siitä johtopäätökset.

10 TUTKIMUKSEN TULOKSET

10.1 Varhainen tuki

Varhainen tuki on lapsen tarvitseman tuen antamista päiväkotiarjessa, eli annetaan tukea siellä, missä lapsi on. Päiväkodin henkilöstöltä se vaatii lapsen havainnointia, yhteistyötä, toiminnan suunnittelua ja oman työn reflektointia. Tuen ei aina tarvitse olla erityistä tukea. Haastateltavista kolme oli sitä mieltä, että varhainen tuki on lapsen tukemista päiväkotiarjessa, jos lapsella nähdään jokin tuen tarve. Yksi vastaajista kertoi, että varhaiseen tukeen liittyy myös yhteisön yhteistyön tärkeys ja siinä korostuvat yhteiset arvot ja tavoitteet. Myös yhteistyö esimerkiksi toimintaterapeutin kanssa on merkityksellistä:

No se on auttamista, tukemista, jos lapsella on jotakin tuen tarpeita, elikkä se voi olla jotain tosi pientäki.

Varhaisen tukemisen käsite oli suurimman osan mielestä vaikeaa pukea sanoiksi. Haastateltavista neljä vastasi varhaisen tukemisen olevan puuttumista lapsen ongelmiin. Kaksi haastateltavista oli sitä mieltä, että varhaiseen tukemiseen liittyy se näkökulma, että tuodaan lapsen vahvuudet esille eikä takerruta heikkouksiin. Lapsen vahvuuksia korostetaan, ettei aina olisi pelkkää negatiivista sanomista.

10.2 Tuen kolmiportaisuus

Tutkimuksessa tuen kolmiportaisuus oli ainoastaan yhdelle kaikista vastanneista selvä asia. Tuen kolmiportaisuus tarkoittaa varhaisen tuen rakentumista arkeen. Ensin tarvitaan vahva työntekijöiden perusosaaminen työssä. Varhainen tuki tarkoittaa tuen antamista lapselle varhaisessa vaiheessa lapsen päivittäisessä ympäristössä. Erityisen tuen antaminen tulee siinä vaiheessa, kun esimerkiksi erityislastentarhanopettaja huomaa lapsessa jotakin ja antaa neuvoja päiväkodin käyttöön. Muut tukipalvelut käsittävät lasta tukevat palvelut kuten toimintaterapian. Haastatteluissa tuen kolmiportaisuus toi jokaiselle mieleen sen, että varhaisessa tuessa on olennaista se, että tuki tuodaan sinne missä lapsi on. Kuusi oli sitä mieltä, että varhainen tuki lähtee päiväkodista ja siitä, että perusosaamisen avulla pystytään huomaamaan mahdolliset tuen tarpeessa olevat lapset. Kaksi haastatelluista koki erityislastentarhanopettajan erityiseksi tueksi:

Mul tulee etenkin mieleen tietyst noi Annen kaikki jutut, mitä se meille tollasii niinku miten mie nyt osaan sanoo sen, niinku tavallaan työvälineitä, millä myö voijaa tehdä sitä työtä tässä, auttaakseen niitä lapsia.

Yksi koki erityisen tuen epämiellyttäväksi ja hän haluaisi vaihtaa erityisen tuen yksilölliseksi tueksi. Muina tukipalveluina nähtiin neuvolat, kiertävä erityislastentarhanopettaja, perhetyöntekijät ja erilaiset terapeutit.

10.3 Varhaisen tukemisen ero varhaiseen puuttumiseen

Varhainen puuttuminen on lapsen ongelmiin puuttumista mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Päivähoidossa on ollut aiemmin ongelmia siinä, etteivät työntekijät uskalla ottaa huolta puheeksi esimerkiksi vanhempien kanssa. Varhainen puuttuminen madaltaa puuttumisen kynnyksiä ja lasta voidaan varhaisemmassa vaiheessa käydä auttamaan. Kaikkien haastateltujen mukaan varhaisen puuttumisen käsite oli hankala. Kahden mukaan varhainen puuttuminen ei eroa paljon varhaisesta tukemisesta. Kolmen

mukaan vastanneista varhainen puuttuminen on ensimmäinen askel, ennen kuin aloitetaan varhaisen tuen antaminen. Ryhmätyöskentely koettiin myös tärkeäksi:

Jos siin on joku tiimi, ni sen kaa yhdessä puhuu siitä ja sit voi käsitellä, mitä avuntarpeita, mitä muita viisait ihmisii siihen tarvittaa selvittämää asioit.

Yhden haastateltavan mukaan varhainen puuttuminen mielletään enemmän lastensuojelulisiin asioihin. Hän koki, että varhaisessa puuttumisessa lapsen hyvinvoinnin peruselementeistä pidetään huolta. Yhdelle vastaajista oli tärkeää se, että asioihin puututaan hyvissä ajoin. Puuttumisella voidaan vaikuttaa moneen eri asiaan, kuten lastensuojeluasioihin.

10.4 Varhaisen tuen näkyminen päiväkodissa

Varhainen tuki näkyy arjen suunnittelussa sekä toiminnassa. Haastattelussa varhainen tuki nähtiin yhteistyönä eri tahojen kuten erityislastentarhanopettajaan ja vanhempiin. Myös yhteistyö päiväkodin sisällä nähtiin tärkeäksi. Haastatelluista kolme otti esille sen, että varhainen tuki näkyy kuvien käytössä. Kolmen mukaan varhainen tuki tulee esille lapsen yksilöllisessä tukemisessa. Tiimityöskentely koettiin tärkeäksi:

Ja tota sitten meissä työntekijöissä semmonen avoimuus asioille ja keskinäinen keskustelutaito on niinku hyvään malliin menos, hyvään suuntaan. Että lapsi on keskiössä.

Neljä koki hyvänä sen, että ajattelumaailma on muuttunut yhteisössä, eli ollaan tarkempia puuttumaan asioihin ja yhdessä tiimipalavereissa sekä suunnittelupäivissä käydään tällaisia asioita läpi. Kahden haastateltavan mukaan vanhempien kanssa toimimiseen on tullut varmuutta ja yhteyttä heihin otetaan helpommin. Yksi kertoi varhaisen tuen näkyvän myös täytettävissä lomakkeissa, joita on tehty ihan yksikkökoh- taisia Helilän päiväkotiin.

10.5 Varhaisen tuen näkyminen omassa päiväkotiryhmässä

Varhainen tuki näkyy päiväkotiryhmässä selkeämpinä tekoina. Haastattelussa kolme mainitsi kuvakorttien käytön. Peiponpesä-ryhmässä varhainen tuki näky kuvien käytössä sekä tavassa, miten lapsille puhutaan. Haastattelussa tuli ilmi puheen selkeyden

tärkeys, koska ryhmässä on lisääntynyt maahanmuuttajataustaiset lapset. Myös pienryhmätoiminta ja lasten havainnointi on lisääntynyt. Oravanpesä-ryhmässä koettiin, että merkittävimmin varhainen tuki näkyy yhteistyönä erityislastentarhanopettajan kanssa sekä kuvakorttien käyttöönoton. Yksi ei osannut sanoa kysymykseen mitään ja toinen taas kuvasi aihetta näin:

Siis sehän näkyy kaikessa: Ruokailuhetkissä, siirtymätilanteis, pukemisessa, ihan niin ku tos päivittäises toiminnas.

10.6 Työyhteisön tavoitteet hankkeen edistymiselle

Jotta hankkeen ajatus jalkautuisi päiväkodin arkeen, on toiminnalle asetettava tavoitteet, että kaikilla työyhteisön jäsenillä on sama päämäärä. Päällimmäiseksi tavoitteeksi nousi viidessä vastauksessa se, että yhdessä on sovittu toiminta ja sen puitteissa toimitaan. Toiminta voi olla esimerkiksi varhaisen tuen antaminen lapselle ja varhaisen tuen toimintatapojen käyttöönotto. Yksi vastanneista nosti pienryhmätoiminnan tavoitteeksi. Kaksi vastanneista ei osannut vastata kysymykseen. Toiminnan reflektointi koettiin yhteiseksi tavoitteeksi:

Nyt taas alotetaan ku meil on se kansio, missä on ne kaikki viime vuonna tehdyt avatut arvot, niin nyt myö otetaan sieltä uusia. Kerrataan tavallaan. Nyt meil on seuraava aihe tota noin työnilo, koska lapsaines on muuttunu ja on täs semmosii uusia asioit. Ni tota se on nyt se semmonen tämänhetkinen juttu.

10.7 Yhteisten tavoitteiden toteuttaminen

Tavoitteet toteutetaan päivittäisessä toiminnassa. Jokainen omalla toiminnalla edesauttaa hankkeen jalkautumista päivittäiseen toimintaan. Viiden haastateltavan mukaan yhteiset tavoitteet toteutetaan yhteistyöllä yhteisössä. Yhteistyö korostuu heidän mielestä erilaisissa palavereissa, joissa keskustellaan työyhteisön asioissa ja palataan menneeseen, mutta myös käsitellään tulevaa. Myös toiminnasta keskustelu ja toimiminen sen mukaan edesauttavat varhaisen tuen toteutumista. Yksi vastanneista nosti esille myös lapsista tehtävän havaintovihon, joka ei ole lapsikohtainen, mutta siihen on helppo palata, jos lapsella todetaan tuen tarve. Yhdessä haastattelussa puhuttiin pienryhmätoiminnan lisäämisestä ja porrastamisesta siirtymätilanteissa. Yksi haastatelluista ei osannut vastata kysymykseen. Reflektointi nousi monelle tärkeäksi:

Minusta ainakii käydään läpi, tarkastellaan onko menny suunnitelman mukaan, että mitä on niinku sovittu niin. Ja varmaan sitäkin, että herätellää taas jossaa kohtii sitä, et mitäs ne on ollutkaan ne tavoitteet, että. Palataan niihin, eikä oo tehty niitä vuos sit-ten ja sit ne vaan niinku on. Säännöllinen seuranta, oisko se sit niinku jotenki.

10.8 Jokaisen henkilökohtaiset tavoitteet hankkeen edistymiselle

Hankkeen edistämiselle päiväkodissa täytyy yhteisön toiminnalle asettaa tavoitteet. Sama koskee myös jokaista yksilöä. Haastatteluista kolmessa omiksi tavoitteiksi oli asetettu lapsen huomioiminen. Myös keskustelu ja kaikenlainen yhteistyö nousivat tavoitteeksi kolmessa haastattelussa. Tärkeäksi tavoitteeksi nousivat myös toimintata- vat. Yhdessä oli tavoitteeksi asetettu oman toimintatavan muutos, toisessa pienryhmä- toiminnan lisääminen ja kolmannessa tavoitteeksi oli asetettu lasten havainnointi ja sen kirjaaminen ylös. Myös yksi vastanneista halusi kouluttaa itseään erityispedago- giikan alueella. Yksi ei osannut vastata kysymykseen. Monen toiminnassa lapsi on keskiössä:

No varmaan se on just se, et saa jokaisee lapses semmosen kontaktin. Sellasen, että huomioi jokaista lasta ja sit yrittää niinku, mulla on oikeestaa sellanen tapa, et mie niinku ajattelen, et jokaises lapses on jotain hyvää. Et jos siin on vaikka jotaa ikävää- kii, mut sitte yrittäs niitä positiivisia asioita niinku tuoda, et se lapsi tuntis ittensä hy- väks ees jossaa.

10.9 Omien henkilökohtaisten tavoitteiden saavuttaminen

Tavoitteet on asetettu toteutuvaksi. Haastattelussa kysyttiin, miten omat asetetut ta- voitteet toteutetaan. Hän, joka oli vastannut tavoitteekseen erityispedagogiikkaan pe- rehtymisen, aikoi opiskella työn ohella aihetta. Yksi haastatelluista oli laittanut tavoit- teekseen pienryhmätoiminnan ja hän aikoi lisätä tuokioissaan pienryhmätoimintaa. Pienryhmätoiminnassa otetaan eri-ikäisten ryhmät kerrallaan ja tehdään lasten kanssa, mitä he haluavat. Myös havainnointiin oli asetettu tavoitteita ja havainnointia haluttiin edistää lomakkeiden avulla. Lapsen huomioidussa yksi haastateltavista halusi tarjota lapsille monipuolista toimintaa, periaatteella jokaiselle jotakin. Toimintatapoja halut- tiin muuttaa yhdessä vastauksista, joten puuttumisen ja tukemisen lisäämisellä sitä voidaan edistää. Kaksi haastateltavaa ei osannut vastata kysymykseen.

Sitä, et tota myö ollaa sovittu eri päiviä, milloin myö otetaa vähä niinku eri-ikäiset lapset siihen pienryhmätoimintaan ja sitte siinä katellaa, et mitä ne haluu tehdä, ja sitte tota, ja sitä myöten tietenkii se toiminta kaikki niinku rauhottuu ja tulee sellanen rauha siihen, ettei oo sellasta kauheeta hösläämist ja sähläämist. Mikä asia mul oli viel. No, se meni jo.

10.10 Päivittäisen toiminnan muutos

Koska hanke tuo uusia ajatuksia omaan työhön, se voi myös muuttaa päivittäistä toimintaa varhaisen tuen suuntaan. Kolmen mukaan heidän päivittäinen toiminta ei ole muuttunut hankkeen myötä. Samaa kertoi myös neljäskin, mutta hänen mielestään hänen päivittäinen toiminta on muuttunut jatkuvasti omassa työssä varhaisen tuen antamisen suuntaan. Yhden vastaajan mukaan hankkeen myötä oli tullut paperitöitä ja kaa-
vakkeen täyttämistä lisää. Hän ei mieltänyt sitä hyväksi, koska tuntui, että aikaa ei ollut muulle kuin paperitöille. Yhdessä haastattelussa taas koettiin hankkeen ajatusten muuttavan omaa toimintaa positiiviseen suuntaan. Myös yhdessä haastattelussa oman työn kehittäminen on tullut ajankohtaiseksi. Eräs vastanneista pohti päivittäistä toimintaa:

Mie oon aina ollu vähä niinku tämmönen työyhteisön tai siis yhteisöllisyyden kannattaja ja tota sit jotenkin haluaisin viel korostaa, ku meil on kaikki hyvin, ni sitte se heijastuu sinne tota tohon perhetyöhönkin. Sitten ehkä tota enemmän pohtii niinku mitä myös tehdä, mitä mie teen täällä päiväkotipäivien aikana ja niitten hetkien aikana, mitä mie vietän lasten kanssa, sit omaa vaikutusta lapseen, lapsen kasvuun ja kehitykseen.

11 POHDINTA

Tutkimustuloksista nousi esille mielenkiintoisena seikkana se, että vaikka kuinka paljon päiväkodissa puhutaan varhaisesta tukemisesta, se on vielä suurimmalle osalle tuntematon. Huomasin myös tutkimuksen tuloksista sen, että vaikka hanketta olikin jo jalkautettu pitemmän aikaa, se tuntui olevan vielä niin sanotusti lapsen kengissä. Päiväkodissa oli mielestäni nyt vasta ymmärretty varhaisen tuen merkitys ja nyt olisi aika alkaa pohtimaan sitä, miten se toteutetaan päiväkodissa. Varhaisen tuen toimintamalleja oli pohdittu yhdessä, mutta niiden toteutus on toistaiseksi vielä aika heikkoa. Tutkimuksesta tuli esille myös se, että varhainen tuki on osalle työyhteisöstä tuttu ja mie-

lenkiintoinen asia, mutta vielä osa on sitä mieltä, että tukea ja välineitä arkeen tarvittaisiin lisää varhaisesta tukemisesta.

Tutkimus sai aiheensa Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkoston pyynnöstä tehdä varhaisen tuen hankkeeseen liittyvää materiaalia. Perhepalveluverkostolta tuli pyyntö, että opinnäytetyö käsittelisi varhaista tukea ja tutkimus liittyisi jotenkin varhaisen tuen työotteen kehittämiseen. Opinnäytetyöni oli suunnattu yhteen hankkeen pilottipäiväkotiin, Helilän päiväkotiin. Aihe on ajankohtainen sillä tukea tarvitsevia lapsia on vuosi vuodelta enemmän ja varhaiskasvatukseen on tullut ajatus siitä, että tukea tarvitsevat lapset eivät ole enää omissa ryhmissään vaan he ovat samassa ryhmässä kaikkien muidenkin lasten kanssa. Itse kiinnostuin aiheesta, kun kuulin opinnäytetyöstä vastaavalta opettajalta Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkosto pyynnöstä. Minua kiinnosti aiheessa se, miten hanke on tuotu päiväkotiin ja miten se näkyy arjen työssä.

Tutkimusta suunnitellessani pohdin paljon sitä, että tutkimustulosten määrä jää kovin pieneksi. Tarkoitukseni oli siis tutkia varhaista tukea työntekijöiden näkökulmasta, mutta koska Helilän päiväkoti on pieni, myös työntekijöitä on vähän. Haastatteluun vastasivat kaikki työntekijät, mutta haastatteluja oli yhteensä seitsemän. Kumminkin haastattelujen määrä mahdollisti sen, että tutkimuksessani pystyin käyttämään avoimia kysymyksiä ja haastattelun analysointi ei ollut ylitsepääsemätön. Suoritin Helilän päiväkodissa harjoittelun syksyllä 2010 ja silloin pääsin konkreettisesti näkemään sitä, miten päiväkodin työntekijät toimivat. Havaintojeni, teorian tiedon ja hankkeen materiaalin perusteella suunnittelin haastattelun. Harjoittelussani minulle nousi ajatus siitä, että haluaisin tutkimukseeni lisätä kysymykset työyhteisön tavoitteista ja jokaisen omista tavoitteista. Kaikki muut paitsi yksi olivat olleet koulutustilaisuuksissa, ja minusta oli mielenkiintoista tutkia sitä, miten päiväkodin työntekijät ovat hankkeen ajatukset sisäistäneet ja miten niitä ollaan valmiina toteuttamaan.

Tutkimus onnistui mielestäni hyvin, sillä sain suoritettua haastattelut yhden päivän aikana ja kaikki päiväkodin työntekijät olivat yhteistyöhaluisia kanssani. Alun perin olin ajatellut haastattelevani seitsemää henkilöä ja se toteutui. Haastattelutilanteesta yritin tehdä rennon, mutta ilmapiirin jännittyneisyyteen vaikutti nauhurin käyttö. Kysyin jokaiselta henkilökohtaisesti luvan haastattelun nauhoittamiseen ja kerroin heille, että nauhoitus on vain haastattelun purkua varten helpottamassa minua. Silti haastattelun alussa koin, että jokainen vähän jännitti.

Haastattelusta nousi esille yllättävänä se, että monet kokivat haastattelukysymykset haastavina eivätkä he osanneet vastata kysymyksiin. Esimerkiksi tuen kolmiportaisuus oli monelle vaikea selittää ja vastaaminen siihen, millaisia tavoitteita hankkeen ajatus-ten edistämiseksi on asetettu, oli haasteellista eivätkä yli puolet osanneet heti vastata siihen mitään. Tutkiessani sitä, mitä kyseisessä päiväkodissa on hankkeen pohjalta tehty, ajattelin, että työntekijät hallitsevat varhaisen tuen ja tietävät mistä puhuvat. Kaiken kaikkiaan seitsemästä työntekijästä kolme kertoi varhaisen tuen oikealla tavalla. Myös haastatteluista nousi mielenkiintoisena se, että osalla työntekijöistä ei ollut mitään kuvaa siitä, mitkä ovat päiväkodin tavoitteet hankkeelle, koska ilman tavoitetta ei ole myöskään päämäärää. Koska Helilän päiväkodin työyhteisö on keskustelevalta ja reflektioiva, ehdottaisinkin jatkossa, että kerrattaisiin yhdessä yhteiset tavoitteet ja jokainen voisi laittaa itselleen ylös muutaman henkilökohtaisen tavoitteen.

Tutkimuksesta huomasin positiivisena asiana sen, että jokainen työntekijä oli oppinut hankkeesta jotakin. Vaikka he sanoivat, että päivittäinen toiminta ei ole muuttunut, silti jokaisesta haastattelusta tuli ilmi, että joitakin uusia asioita oli otettu käytännön työhön. Kaiken kaikkiaan pilottipäiväkotina toimiminen oli jokaisen mielestä hyvä asia. Tutkimuksessa nousi esille se, että työntekijöistä muutama haluaisi vielä lisää koulutusta varhaisesta tuesta ja he toivoivat tulevaisuudessa yhteisten pedagogisten iltojen antavan heille lisää tietoa. Harjoitteluni aikana huomasin päiväkodin työntekijöistä sen, että jokainen tuki lapsia yksilöllisesti ja lasten suorituksia keuhuttiin. Uskon sen olevan osittain varhaisen tuen hankkeen ansiota.

Tutkimusprosessi oli mielestäni haastava ja paljon aikaa vievä. Käytin monta kuukautta pohtimiseen siitä, mihin haluaisin tutkimuksessani paneutua ja mistä asioista Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkosto sekä pilottipäiväkotitoiminta hyötyisivät. Koska halusin tutkimuksen palvelevan mahdollisimman montaa tahoa, se toi haastetta suunnitteluun. Päätin lopuksi kumminkin rajata tutkimukseni aiheita sellaiseksi, mikä minua kiinnosti eniten. Tutkimusprosessi on laajentanut tietouttani Lapsen ääni – hankkeesta ja miten iso asiakokonaisuus tuodaan käytännön tasolle. Perehtymien lähdemateriaaliin on syventänyt tietouttani varhaisen tuen tärkeydestä tänä päivänä. Lähdekirjallisuutta on ollut riittävästi tarjolla, mutta olen pysynyt työssäni ainoastaan suomenkielisissä lähteissä. Haastattelut olivat mielestäni mielenkiintoisin osio työssäni. Kvalitatiivista tutkimusmenetelmää pidän oikeana valintana. Tutkimusta voi käyttää hyväksi sekä Etelä-Kymenlaakson perhepalveluverkosto sekä Helilän päiväkotitoiminta itse. Tutkimustani voi

käyttää myös hyväkseen hankeen esittelyssä päiväkodin lasten vanhemmille. Helilän päiväkotia ei ole erikoistunut varsinaisesti mihinkään, mutta Varhaisesta tuesta voisi tehdä erikoistumisen aiheen. Jatkotutkimuksena voisin ehdottaa muutaman vuoden päästä sitä, miten Helilän päiväkotia on edennyt varhaisessa tukemisessa. Kehittämisideana voisi olla se, että varhaisen tuen päiväkotia tehtäisiin tiivis tietopaketti varhaisesta tukemisesta, johon aina työntekijät voisivat palata ja sitä voisi käyttää uusien työntekijöiden perehdyttämisessä.

LÄHTEET

- Alasuutari, M. 2003. Kuka lasta kasvattaa? Tampere; Tammer-Paino.
- Broberg, A., Almqvist, K. & Tjus T. 2005. Kliininen lapsipsykologia. Helsinki; Edita Prima Oy
- Förbom, M. 2003. Mentori. Aloittelevan opettajan käsikirja. Vammala; Vammalan Kirjapaino Oy.
- Hirsjärvi, S., Remes P. & Sajavaara P. 2001. Tutki ja kirjoita. 6.–7. painos. Vantaa: Tammi.
- Heinämäki L. 2008. Stakes. Varhaista tukea lapselle-työvälineenä kehittämisvalikko. Helsinki; Erikoispaino Oy.
- Huhtanen, K. 2004. Varhainen puuttuminen, Erityisen tuen tarpeen kohtaaminen päivähoitossa. Tampere; Tammer-Paino Oy.
- Kananoja, A., Lähteinen, M., Marjamäki, P., Laiho, K., Sarvimäki, P., Karjalainen, P. & Seppänen, M. 2007. Sosiaalityön käsikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Keskinen, S. & Viljonen, H. (toim.) 2004. Vanhemmuuden ja lapsen kasvun tukeminen päivähoitossa. Tampere; Tammer-Paino.
- Koivunen, P.-L. 2009. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. Juva; WS Bookwell Oy.
- Kontu, E. & Suhonen, E. 2005. Erityispedagogiikka ja varhaislapsuus. Helsinki; Yliopistopaino.
- Lyytinen, P., Korhokangas, M. & Lyytinen, H. (toim.) 2006. Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Helsinki; WSOY.
- Määttä, P. & Rantala A. 2010. Tavallisen erityinen lapsi. Yhdessä tekemisen toimintamalleja. Juva; WS Bookwell Oy.

Nurmi, J., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila I. 2006. Ihmisen psykologinen kehitys. Jyväskylä: WSOY.

Peltonen, H. 2004. Kasvattajana sosiaali- ja terveystieteiden ammattiteissa. Tampere: Tammer-Paino.

Sipilä, P. 2006. Meren poika ja veden tytär. Kotkalaisen päivähoiton historia. Kotka; Painokotka.

Varhaiskasvatussuunnitelma. 2005. Stakesin oppaita 56. Saarijärvi; Gummerus Kirjapaino Oy.

Kaste-ohjelma. Alueellisen kehittämistoiminnan suunnitelma 2008–2011. Stakes. Pdf-tiedosto. Saatavissa:

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=42733&name=DLFE-7907.pdf [viitattu 8.11.2010]

Lapsen Ääni. Kaakkois-Suomen pilotti. Hankesuunnitelma 2009–2011. Pdf-tiedosto. Saatavissa:

http://www.socom.fi/dokumentit/kehikko/kehikko_hankesuunnitelma.pdf [viitattu 8.11.2010]

Kotkan kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma, päivähoiton palvelualue: Pdf-tiedosto. Saatavissa:

http://www.meripaivat.com/alltypes.asp?d_type=5&menu_id=2421&menupath=1574,2419,2421#2421 [viitattu 9.10.2010]

Kuva:

Heinämäki L. 2008. Varhaista tukea lapselle-työvälineenä kehittämisvalikko. Stakes Helsinki; Erikoispaino Oy.

Liite 1.

KOTKAN KAUPUNKI	VIRANHALTIJAPÄÄTÖS §	Sivu
Hyvinvointipalvelut		
Lasten ja nuorten palveluiden vastuualue		
Päivähoidonjohtaja	18.5.2010	27 1

Dnro OPSI: 75 /2010

Tutkimuslupa/ Varhaisen tukemisen työotteen kehittäminen päiväkodissa

Valmistelija: Päivähoidon johtaja Maija Rikberg

Kymenlaakson ammattikorkeakoulun opiskelija Linda Kiiskinen hakee tutkimuslupaa opinnäytetyötänsä varten.

Opinnäytetyössä tutkitaan varhaisen tukemisen työotteen kehittämistä Helilän päiväkodissa.

Opinnäytetyön toteutus henkilökunnan haastatteluilla.

Päätös: Hyväksytään

Toimeenpano:

Ote: Lasten ja nuorten palveluiden lautakunta

Linda Kiiskinen

Oikaisuvaatimusohjeet

Päivähoidonjohtaja


Maija Rikberg

Tämä pöytäkirja on yleisesti nähtävänä. Tämä pöytäkirja on nähtävillä Lasten ja nuorten palveluissa 01.06.2010 klo. 9.00 - 12.00

Liite 2.

Haastattelulomake

Päiväys

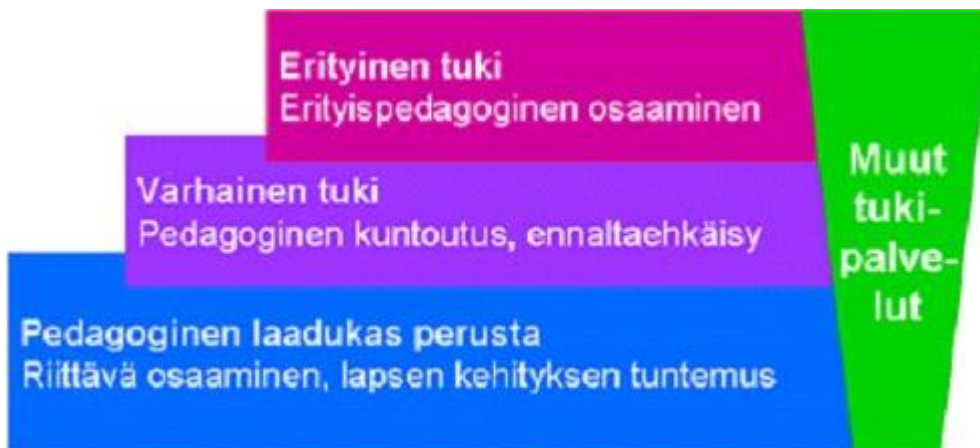
Päiväkoti: _____

Ryhmä: _____

Ammatti: _____

1. Mitä varhainen tuki on?

2. **Kerro tuen kolmiportaisuudesta.** Apuna voit käyttää seuraavaa kuvaa. [Kuvio 1. Tuen kolmiportaisuus peruspalveluissa. (Heinämäki 2006).]



3. Miten varhainen tukeminen eroaa varhaisesta puuttumisesta?

4. Miten varhainen tuki näkyy tällä hetkellä päiväkodissasi?

5. Miten varhainen tuki näkyy tällä hetkellä päiväkotiryhmässäsi?

6. Mitkä ovat työyhteisösi tavoitteet varhaisesta tukemisesta?

7. Millä keinoin nämä yhteiset tavoitteet toteutetaan?

8. Mitkä ovat omat tavoitteesi varhaisen tuen edistämiseksi?

9. Miten aiot tavoitteesi toteuttaa?

10. Koetko, että oma päivittäinen toimintasi on muuttunut Helilän päiväkodin varhaisen tuen prosessin myötä? Jos koet, kerro miten.
